

Fazla Dünyevi Temayüller: (İstanbul) Amerikan Kız Koleji, Misyoner-Süfrajeterler ve Osmanlı-Türk Kadın Hareketi Üzerine Notlar

Kutluğhan Soyubol*

Too Worldly Proclivities: Notes on the American College for Girls (in Constantinople), Missionary Suffragettes and the Ottoman-Turkish Women's Movement

Abstract ■ This article aims to scrutinize the American College for Girls (in Constantinople), which despite being a missionary enterprise, rapidly embarked upon a process of secularization attuned to modern academic objectives as well as local demands. Approaching secularism not as a singular but as a plural and epistemic category, the study attempts to examine the college as an institution that was formed at the crossroads of American and Ottoman-Turkish secularisms at the turn of the 20th century. The study also traces the ways in which the college emerged as a zone of interaction between American missionary suffragettes and the Ottoman-Turkish women's movement. Aiming to distance itself from an uncritical discourse of "women's emancipation", and an analysis of the college in that context, the article entertains the historiographical idea of considering the encounter between American missionary women and Ottoman-Turkish women on a pluralistic and transnational common ground of womanhood. It emphasizes the innovative possibilities such an approach might bring into Ottoman-Turkish women studies.

Keywords: American College for Girls in Constantinople, American Protestant Missions, Ottoman-Turkish Women's Movement, Feminism, Secularism.

---

* Boğaziçi Üniversitesi.

Makalenin yazımı sırasında fikir ve önerilerine başvurduğum Beth Baron ve Samira Haj'a minnettarım. Beni bu konuda yazmaya teşvik eden John Freely'yi özlemle anarım. Metnin üzerinde çalıştığım dönemde beni konuk eden Cambridge Üniversitesi, Corpus Christi Koleji'ne ve bu pozisyonu kabul etmemi mümkün kılan Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ndeki meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Giriş

XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında Amerikalı Protestan kadın misyonerler, uluslararası süfraj hareketi ve Osmanlı-Türk kadın hakları tartışmalarının kesişme noktasına dönüşmüş olan ve dolayısıyla üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken (İstanbul) Amerikan Kız Koleji (*American College for Girls in Constantinople* – bundan sonra ACG) ¹ Osmanlı-Türkiye tarihçileri tarafından neredeyse tamamen unutulmuş gözüküyor.² Bu tarihsel amnezinin ardında, kolejin 1971 yılında Robert Kolej'in lise bölümü ile birleşerek tüzel kimliğini kaybetmesi ve zamanla kamusal hafızadan silinmesinin etkilerini belirtmek gerekir.³ Bu unutulma ya da görmezden gelmede, kadın tarihinin, tarih yazımı tartışmaları içerisinde son dönemlerdeki önemli müdahale ve mücadelelere rağmen hala ikincil kategoride kalması ya da bırakılması gerçeğinin de altını çizmek önem taşıyor.⁴

1 Ayrıca bir süre resmi olarak *Constantinople (Woman's) College*; sonraları *American College for Girls in Istanbul* ve *American College for Girls in Arnavutköy*. Kolejin farklı isimleri üzerine, bkz. Barbara Reeves-Ellington, "Constantinople Woman's College: Constructing Gender, Religious, and Political Identities in an American Institution in the Late Ottoman Empire", *Women's History Review*, XXIV/1 (2015), s. 56, 67.

2 Burada Osmanlı-Türk kadını tabirini hem Müslüman hem de gayrimüslim kadınlar için kullanıyorum. ACG öğrenci kompozisyonu olarak kuruluşundan kısa bir süre sonra Osmanlı millet yapısının bir nevi yansımasına dönüşecek, cumhuriyet sonrasında ise toplumun geçirdiği değişim dahilinde Türk-Müslüman ağırlıklı bir öğrenci kompozisyonuna doğru evrilecektir.

3 Bu amnezi o kadar kronikleşmiş bir halde ki, geçmişte ACG üzerine yayımlanmış kitapların yeni basımlarında ACG yerine Robert Kolej isminin kullanılmakta olduğunu bile görebiliyoruz. Örneğin, Hester Donaldson Jenkins'in *An Educational Ambassador to the Near East: The Story of Mary Mills Patrick and an American College in the Orient* (New York: Fleming H. Revell, 1925) kitabının Türkçe basımı, *Robert Kolej'in Kızları: Misyonerlik, Feminizm, Yabancı Okullar*; çev. Ayşe Aksu (İstanbul: Dergah, 2008) olarak karşımıza çıkıyor. Osmanlı'da Amerikan okulları üzerine bazı temel çalışmalar ise, ACG'yi günümüzde aktif olan ve kolej beratına sahip olmayan Üsküdar Amerikan Kız Lisesi ile karıştırmaktalar. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Anadoludaki Amerika* (İstanbul: İmge, 2000), s. 163. Söz konusu okul, ACG'nin terk ettiği Üsküdar kampüsüne cumhuriyet döneminde taşınmıştır. Aynı karışıklık dahilinde, ACG mezunu Halide Edip (Adivar)'ın Üsküdar Amerikan Kız Koleji [sic] mezunu olduğunun sıkça dile getirildiğini görüyoruz. Bkz. İnci Enginün, "Adivar, Halide Edip", *TDV İslam Ansiklopedisi*, I, s. 376.

4 Bu noktada, milliyetçi tarih yazım geleneğinin yabancı kökenli okullara mesafeli, hatta bu kurumların toplum üzerindeki olası etkilerini inceliklerle değerlendirmeyi reddeden yaklaşımını da göz önünde bulundurmak yerinde olur.

Bu sebeplerle günümüz popüler tarih yazımı içinde ACG karşımıza ancak Robert Kolej tarihine bir ek olarak çıkıyor.⁵ Son yıllarda, sayıları henüz sınırlı olsa da ACG üzerine yapılmış bazı akademik çalışmaların belirmeye başlaması ise umut verici gözüküyor. Bu çalışmalarda ACG'nin Protestan misyonerlik faaliyetleri, Amerikan kültürünü yayma, “kadın özgürleşmesi” gibi tartışmalar dahilinde ele alındığını⁶ ve de ACG üzerinden karşılaşılan Amerikalı misyoner kadınlar ile Osmanlı-Türk kadınının bu dinamik süreç içerisinde geçirdikleri değişimlerin mercek altına yatırıldığını görüyoruz.⁷ Buna rağmen bu araştırmalardaki yaklaşım yerel dinamiklerden çok Amerikalı misyonerlere odaklanan bir anlatı olarak şekilleniyor.

Halbuki, son yıllarda bazı Ortadoğu tarihçileri, Amerikan misyoner girişimlerinin sahada beklenmedik etkilerini takip eden bazı yeni çalışmalar dahilinde Amerikan misyonerleri ile Ortadoğu halkları karşılaşması tartışmalarını derinleştirerek, bize kolonyal ve kolonyal-sonrası Ortadoğu bağlamında misyonerler ile yerel halk karşılaşmasının nasıl derin yapısal değişimleri tetiklediğini anlatmaya giriştiler. Bu çalışmalar, özellikle Mısır örneği üzerinden, bu karşılaşmaların nasıl bir yandan Arap milliyetçiliğini şekillendirirken, öte yandan yerel sağlık, eğitim, sosyal yapı ve hizmetleri biçimlendirdiğini ve süreçte Müslüman Kardeşler gibi siyasi İslami yapıların palazlanıp şekillenmesinde itici güç haline geldiklerini gösterdiler.⁸

5 May Fincancı, *The Story of Robert College Old and New: 1863-1982* (İstanbul: Redhouse, 1983), s. 37-64; John Freely, *A History of Robert College*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), I, s. 139-153, 187-251; Cilt II, s. 7-64; John Freely, *A Bridge of Culture: Robert College-Boğaziçi University* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009), s. 131-46, 180-97.

6 Carolyn Goffman, “Masking the Mission: Cultural Conversion at the American College for Girls”, *Altruism and Imperialism*, haz. E. H. Tejirian ve R. S. Simon (New York: Middle East Institute, Columbia University, 2002), s. 88-119; Carolyn Goffman, “From Religious to American Proselytism: Mary Mills Patrick and the “Sanctification of the Intellect”, *American Missionaries and the Middle East*, haz. Mehmet A. Doğan and H. J. Sharkey (Salt Lake City: University of Utah Press, 2011), s. 84-121.

7 Barbara Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers: Gender, Reform, and American Interventions in the Ottoman Balkans and the Near East* (Amherst: University of Massachusetts Press, 2013), s. 140-65; Reeves-Ellington, “Constantinople Woman’s College”, s. 53-71.

8 Beth Baron, *The Orphan Scandal: Christian Missionaries and the Rise of the Muslim Brotherhood* (Stanford: Stanford University Press, 2014); Heather J. Sharkey, *American Evangelicals in Egypt: Missionary Encounters in an Age of Empire* (Princeton: Princeton University Press, 2015). Benzeri bir tartışmanın nüvelerini Balkanlar üzerinden takip etmek için, bkz. Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers*.

Osmanlı çalışmaları içerisinde ise, geç dönem Osmanlı devlet yapılarının dönüşümüne odaklanan bazı çalışmalar, Osmanlı devlet mekanizmalarının bu dönemde nasıl ve ne şekillerde misyoner ağ ve kurumları ile rekabet ilişkisine girdiklerini ele aldılar.⁹ Aynı dönemde imparatorlukta modern eğitime geçiş süreçlerini takip eden diğer çalışmalar, Osmanlı devleti ve misyoner kurumları (ve hamileri olan batılı devletler) arasındaki mücadeleyi eğitim alanı üzerinden incelediler.¹⁰ Bu nitelikli çalışmalara rağmen, misyonerlerin yerel halk ve devlet mekanizmaları ile olan çift-yönlü yapıcı ilişkileri ve bu ilişkilerin planlanmayan sonuçlarını takip eden ve de ACG gibi spesifik örneklere odaklanan kapsamlı çalışmalar için henüz beklememiz gerek gibi gözüküyor. ACG'ye son dönem Osmanlı ve erken dönem cumhuriyet devlet yapıları içerisinde yaklaşmaya çalışıp, ACG'li misyonerlerin İttihat ve Terakki liderlerinden cumhuriyet hükümetinin reformist kadrolarına kadar uzanan ilişkilerini gündeme getiren bazı çalışmaların ortaya çıkmaya başladığını görmek ise umut veriyor.¹¹

Söz konusu yeni çalışmalara rağmen, ACG tarih yazımı üzerine olan yaklaşım hala spesifik temalar ve kimi içe kapalı çerçevelerin ötesine geçmekte zorlanıyor ve kurumu hem Osmanlı-Türk hem de Amerikan tarihi içerisinde okumaya girişmekten imtina ediyor. Halbuki, ACG bu birbirinden uzak iki diyarın eğitim tarihinin, özellikle de kadın eğitimi ve kadın hakları mücadelesinin, çok boyutlu ve birbiriyle olan karşılıklı ilişkilerini kapsayan ulus-ötesi bir tarih yaklaşımı dahilinde ele alınması için mükemmel bir örnek sunuyor.¹² Bu tarihi küresel bir kadın ortak mücadelesi tahayyülü üzerinden okumak ise Amerikalı kadın misyonerler ile Osmanlı-Türk kadınları karşılaşmasını yeni bir düşünsel zemine taşıyarak, süreci kadınlık ortak paydası üzerinden ele almamızın kapısını aralayacaktır.¹³

9 Selim Deringil, *Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876–1909* (Londra: I.B. Tauris, 1999), s. 112-34; Eugene L. Rogan, *Frontiers of the State in the Late Ottoman Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 122-59.

10 Benjamin C. Fortna, *Imperial Classroom: Islam, the State, and Education in the Late Ottoman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 2002), s. 50-60; Emine Ö. Evered, *Empire and Education Under the Ottomans* (Londra: I.B. Tauris, 2012), s. 105-36.

11 Caroline Kahlenberg, “‘The Gospel of Health’: American Missionaries and the Transformation of Ottoman/Turkish Women’s Bodies, 1890–1932”, *Gender & History*, XXVIII/1 (2016), s. 150-76.

12 Ulus-ötesi tarih yazımı için, C. A. Bayly v.dğr., “AHR Conversation: On Transnational History”, *American Historical Review*, CXI/5 (2006), s. 1441–64.

13 Lucy Delap, *Feminisms: A Global History* (Chicago: University of Chicago Press, 2020).

Sağladığı ulus-ötesi kadın tarihi yazımı olasılıkları yanı sıra, ACG örneği Protestan misyonları, din değiştirme, özellikle de tanassur ve irtidad tartışmalarının ele alınması için de sağlam bir zemin teşkil eder.¹⁴ Bu mevzulara ACG üzerinden yaklaşmak, tanassur ve irtidad gibi kavramları modern eğitim ve seküler bireyin şekillenmesi soru ve sorunsalları dahilinde yeniden değerlendirmemize olanak sağlar. Burada antropolog Talal Asad'ın yıllar önce öne sürdüğü, akademik çalışmalarda “seküler-moderne dönüşmenin, din değiştirme gibi değerlendirilmeye gerek duyulan bir kategori olarak görülmemesi” uyarısını hatırlatmak gerekir.¹⁵ Bu uyarı yepyeni antropolojik yaklaşımlara alan açmış olsa da Osmanlı-Türkiye çalışmaları dahilinde pek ilgi görmemiş gözüküyor. Tam da bu noktada, bir misyoner eğitim kurumu olarak kurulan, fakat kısa sürede hem Amerikan yüksek eğitiminin sekülerleşmesi hem de Osmanlı-Türk sekülerleşmesi süreçleri dahilinde şekillenen ACG, Asad'ın hatırlattığı seküler-moderne dönüşme tartışmalarının takip edilebileceği bir örnek olarak karşımızda beliriyor.

Burada sekülerizmi tekil yerine çoğul ve epistemik bir kategori olarak ele aldığımızı özellikle belirtmem gerekir.¹⁶ Diğer bir deyişle, sekülerizmi dinden uzaklaşan ya da dinle ilişkiyi koparan değil, aksine, dini ihtiva eden, yeniden şekillendiren ve modern toplum dinamikleri dahilinde yeniden tanzim eden bir kategori olarak görüyorum.¹⁷ Bu görüş, Osmanlı'da eğitimin modernleşmesini “İslamlaşma” üzerinden okuyan çalışmalarla ters düşmez.¹⁸ Söz konusu süreç, seküler moderne adapte olmakta olan devlet yapılarının bu modern mekanizmalar içerisinde İslamı yeniden şekillendirmesi, gerekli gördüğü alanlarda toplumun

14 Bu konularda fikir verici bir çalışma için, Ussama Makdisi, *Artillery of Heaven: American Missionaries and the Failed Conversion of the Middle East* (Ithaca: Cornell University Press, 2008). Tanassur konusunda Osmanlı-Türkiye çerçevesinde akla gelen ilk örneklerden olan Bursa Amerikan Kız Mektebi için, İdris Yücel, “Yabancı Okullar ve Kültürel Milliyetçilik: Bursa Amerikan Kız Koleji Tanassur Hadisesi (1928)”, *Bellekten*, LXXX (2016), s. 307-28.

15 Talal Asad, “Comments on Conversion”, *Conversion to Modernities*, haz. Peter van der Veer (New York: Routledge, 1996), s. 263. Aksi belirtilmediği takdirde tüm çeviriler bana aittir.

16 Benzer bir yaklaşım için, Janet R. Jakobsen ve Ann Pellegrini (haz.), *Secularisms* (Durham: Duke University Press, 2008).

17 Bu konuda yol gösterici antropolojik çalışmalar için, Talal Asad, *Formations of the Secular* (Stanford: Stanford University Press, 2003); Hussein Ali Agrama, *Questioning Secularism* (Chicago: University of Chicago Press, 2012); Saba Mahmood, *Religious Difference in a Secular Age* (Princeton: Princeton University Press, 2016).

18 Bkz. Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. çev. Osman Yener (İstanbul: İletişim, 2010).

devlet tarafından kontrolü ve disiplini için İslamı öne çıkarırken, gerekli görmediği alanlarda dini geriye çekerek kamusal alandan özel alana doğru regüle etmesi sürecidir. Dolayısıyla, süreç işlediği/işlendiği kültürel yapılar, hafıza ve geleneklere göre farklı seküler sonuçlar meydana çıkarır ve dinle farklı ilişkiler kuran ve birbirinden farklı şekillenen sekülerler inşa eder.¹⁹

Bu çerçeveden bakıldığında, ACG'ye Amerikan ile Osmanlı-Türk sekülerlerinin karşılaşmış şekillendiği bir kurum olarak yaklaşmak mümkün hale geliyor. Böyle bir yaklaşım misyoner kurumlarını tanassur üzerinden okuyan ve buralarda vuku bulan misyoner ile yerel halk karşılaşmasında hristiyanlaştırma hikayeleri arayan genelgeçer yaklaşımın ötesine geçer. Bu kritik eşik aşıldıca, Amerikalı misyonerler ile kurdukları okullara gelen Osmanlı-Türk kadınlarının karşılaşmasını çok boyutlu bir yaklaşımla Amerikan ve Osmanlı-Türk sekülerleşmesi süreçleri dahilinde ele almak mümkün hale gelir.

Bu makale, yukarıdaki tartışmalar ışığında, kuruluş itibarıyla bir misyoner girişimi olan ACG'ye dönemin üst düzey akademik standartlarını yakalama arzusu ve yerel talepler dahilinde sekülerleşen ve bu anlamda Amerikan ile Osmanlı-Türk sekülerleri buluşması üzerinden şekillenen bir kadın koleji olarak odaklanacak ve de ACG'nin nasıl ve ne şekillerde Amerikalı misyoner süfrajat kadınlar ile Osmanlı-Türk kadın hareketinin bir kesişme noktası olarak masaya yatırılabileceğini tartışacaktır. Altı başlık altında ilerleyen çalışmanın ilk bölümü ACG tarihini hızla hatırlatırken, ikinci bölüm ACG'yi Amerika'da aynı dönemlerde şekillenen kadın kolejleri ve Amerikan yüksek eğitiminin sekülerleşmesi çerçevesinde ele alacaktır. Üçüncü bölüm sekülerleşme odağını bu kez Osmanlı'ya çevirerek ACG'nin bir misyoner kadın okulu olarak bulunduğu coğrafyadaki talepler doğrultusunda nasıl dönüştüğünü ve bu sürecinin misyonerler arasında ne gibi tartışmaları ateşlediğini incelerken, dördüncü bölüm, Kadın Misyonlar Kurulu'ndan 1908 yılındaki bağımsızlığına doğru yaklaşan ACG'nin bu dönemde nasıl fazla sekülerleşme suçlamalarıyla hedef alınabildiğini rektör Mary Mills Patrick ile dekan Florence Fensham arasındaki mücadele örneği üzerinden takip edecektir. Tarihi boyunca din ve sekülerizm konusundaki farklı yaklaşım ve mücadelelere rağmen, ACG'deki en belirleyici ortak paydanın kadın hakları

19 Sekülerizme çoğul olarak yaklaşım, batı dillerinden tercüme edilen seküler tartışmaların Türk sekülerizmi içerisinde yerel hafıza ve gelenekler doğrultusunda nasıl yeniden şekillendiklerini ele alan bir çalışma için, Kutluğhan Soyubol, "In Search for Perfection: Neospiritualism, Islamic Mysticism, and Secularism in Turkey", *Modern Intellectual History*, XVIII/1 (2021), s. 70-94.

mücadelesi olduğunun altını çizen beşinci bölüm, kolejin kadrolarını dönemin kadın hakları düşünce ve hareketi dahilinde masaya yatırıp, İstanbul'da bulunan bu kadın kolejinin aynı dönemde İstanbul'da zuhur etmekte olan Osmanlı-Türk kadın hakları düşüncesi ve hareketiyle olan temas noktalarını takibe girişecektir. Altıncı ve son bölüm ise Amerikalı misyoner kadınlar ile Osmanlı-Türk kadınları karşılaşmasının nasıl çoğulcu ve ulus-ötesi bir tavırla kadınlık ortak paydası üzerinden düşünülebileceği ve böyle bir yaklaşımın Osmanlı-Türk kadın tarih yazımı için ne gibi yeni kapıları aralayabileceğini ele alacaktır.

Makale, takip ettiği vakalar üzerinden dönemsel olarak özellikle ACG'nin 1908 yılında Kadın Misyonlar Kurulu'ndan bağımsızlığını kazanmasından on yıl kadar öncesi ve sonrasına odaklanacak olsa da arka planda bu spesifik dönemden hareketle genel geçer dönemlendirmeleri aşan soruları kurcalayacaktır. Bu bağlamda çalışma, ACG'yi Osmanlı-Türkiye tarihçilerine yeniden hatırlatmaya çalışarak, bu kurumun arşivleri, yolu buradan geçmiş figürlerin geride bıraktıkları eserler ve dönemin Osmanlı-Türk ve Amerikan basınının sağladığı kaynaklar üzerinden ACG'yi ulus-ötesi kadın tarihi, modern eğitim ve sekülerizm gibi temalar eşliğinde gündeme getirmeyi amaçlayacaktır.

ACG Tarihine Kısa Bir Giriş

ACG 1871 yılında İstanbul Gedikpaşa'da kiralanmış bir binada Boston merkezli Amerikan Yabancı Misyon Temsilciler Kurulu'nun (*American Board of Commissioners for Foreign Missions* – bundan sonra ABCFM) altındaki Kadın Misyonlar Kurulu'na (*Women's Board of Missions*) bağlı bir kız mektebi olarak *The Home School* adı altında faaliyete geçti. İki yıl sonra Üsküdar'da yapımı sürmekte olan kampüsüne taşınan okul, 1875'te tamamlanan ilk binası Bowker Hall'a geçerken, kırk bir yıl boyunca okul yöneticiliğini üstlenecek olan Mary Mills Patrick okulun eğitim kadrosuna katılacaktı. 1883 yılına gelindiğinde okulun eş-müdireleri olarak Mary Mills Patrick ve Clara Harriet Hamlin'i görüyoruz. Hamlin okuldan 1889 yılında ayrılacak ve Patrick okulun tek ve asıl yöneticisi haline gelecektir. Fakat henüz okulun bir lise statüsünde olduğunu ve lisans derecesi verme imtiyazına sahip bir kolej (yüksek okul) olmadığını belirtmek gerekir. 1890 yılına geldiğimizde okul Massachusetts eyaletinin nizamnamesi ile bu imtiyaza sahip bir kolej olarak tanınacak, Patrick ise kolejin ilk rektörü olarak ilan edilecektir. Patrick bu görevi hem okul hem de imparatorluğun büyük değişim ve dönüşümlerden geçeceği bir dönem boyunca, cumhuriyetin ilk yılı olan 1924'e kadar sürdürecektir.

1908 yılında, Osmanlı'da Jön Türk Devrimi yaşanırken, ACG ise Massachusetts Eyaleti Yasama Meclisi'nin yeni bir nizamnamesi ile ABCFM'den bağımsız bir kolej haline gelecek ve Robert Kolej ve Suriye Protestan Koleji (sonraki adıyla Beyrut Amerikan Üniversitesi) gibi bu imtiyaza sahip Ortadoğu ve Balkanlar'daki sayılı Amerikan eğitim kurumlarından biri haline gelecektir. Bu imtiyaza sahip bir kadın koleji olarak ise bir ilk olacaktır. 1932 yılında ekonomik sebepler ve Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı nezdinde birlikte temsil edilme planı dahilinde Robert Kolej'le ortak bir rektörün idaresi altına geçen kolej, 1959 yılından itibaren ise Robert Kolej'le ortak bir mütevveli heyeti tarafından yönetilmeye başlamıştır. Kısacası, 1932'ye kadar kadınlar tarafından yönetilen ACG, bu tarihlerden itibaren Robert Kolej'de yerleşik erkek rektörler ve erkek ağırlıklı bir mütevelli heyeti tarafından yöneltilmeye başlamıştır. 1971 yılında Robert Kolej Yüksek Okulu'nun borçları ile birlikte Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüştürülmek üzere devlete teslim edilmesi ile ACG tarihe karışacak ve okul Robert Kolej'in lise bölümü ile birleşerek ACG'nin Arnavutköy'deki kampüsünde Amerikan Robert Lisesi adı altında karma bir liseye dönüşecektir.²⁰

Amerikan Kadın Kolejleri ve ACG

Bu tarihçenin yanı sıra, ACG'yi öncelikle bir Protestan misyoner okulu, sonrasında ise bir kadın koleji olarak kısaca masaya yatırmak yerinde olur. 1908 yılında Kadın Misyonlar Kurulu'ndan bağımsızlığını kazanacak olan okul bu tarihten önce ne kadar Hristiyan ne kadar seküler temayüller barındıran bir kurumdu? Bu soruyu cevaplamak için American yüksek eğitim kuruluşlarının kilise bağlantıları dahilinde kurulduğunu hatırlatmak önem teşkil eder. Fakat bu kurumlar zamanla seküler eğitimi benimseyerek kiliselerden bağımsızlaşacaklardır.²¹ Bu süreç elbette, bilimin "özgür sorgulama" ile şekillenmesini savunan yeni bir (seküler) ahlak ve gerçeklik algısının, zamanla ve diğer sosyo-politik dönüşümler eşliğinde,

20 Bkz. *Guide to Sources, RC and ACG Archives*, yayımlanmamış arşiv kataloğu, s. 1-5, *Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji Arşivleri*, İstanbul. Ayrıca dipnot 5. ACG'nin henüz resmi olarak açık olduğu 1950'li yıllardan bir tarihçe için, Recep Ülke, *İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi: Kız ve Erkek Kısımları* (İstanbul: Yeni Matbaa, 1956). ACG tarihi üzerine yayımlanmış birincil kaynaklar için, Mary Mills Patrick, *A Bosphorus Adventure: Istanbul (Constantinople) Woman's College, 1871-1924* (Stanford: Stanford University Press, 1934); Jenkins, *An Educational Ambassador*.

21 George M. Marsden, *The Soul of the American University: From Protestant Establishment to Established Nonbelief* (Oxford: Oxford University Press, 1994).

yüksek eğitimi hakimiyeti altına alma sürecidir.²² Kadınlar bir Amerikan yüksek eğitim kurumuna ise ancak 1837 yılında Oberlin Koleji ilk kadın öğrencileri kabul ettiğinde girebileceklerdi. Bu gelişmeye rağmen kadınların erkeklere tahsis edilmiş mevcut kolej ve üniversitelere kabul edilmesi sürecindeki durağanlık XIX. yüzyılın ikinci yarısında kadınlara mahsus kolejlerin kurulmaya başlaması sürecini getirecek ve ABD'nin batı yakasında elit erkek kolejlerine paralel elit kadın kolejleri belirlemeye başlayacaktı.²³

Sonraları Yedi Kız Kardeş (*Seven Sisters*) olarak adlandırılacak olan bu elit kadın kolejlerin ilki olan Vassar 1861'de kolej beratinı kazanırken, bunu 1870'te Wellesley, 1871'de Smith, 1885'te Bryn Mawr, 1888'de Mount Holyoke, 1889 ve 1894'te ise sırası ile Harvard ve Columbia'ya bağlantılı olarak kurulan Radcliffe ve Barnard kolejleri takip edecektir.²⁴ Bu kolejlerden Mount Holyoke dışındaki altısı kuruluş itibarıyla kolej olarak planlanıp kapılarını öğrencilere açmışlardır. Sadece Mount Holyoke'un kuruluşu lisans derecesi verme imtiyazını kazanmasından elli yıl kadar öncesine dayanır ve 1837 yılında aslen misyoner kadınlar eğitmek amacıyla kurulmuştur.²⁵ Misyoner yetiştirme vizyonuyla kurulan fakat bunun yanı sıra verdiği üst düzey eğitim sayesinde kadınlara misyonerlik dışındaki seçeneklerin kapısını aralayan bir kurum olan Mount Holyoke, kuruluşundan itibaren bir misyoner okulu ile üst düzey eğitim sunmayı hedefleyen bir eğitim kurumu gerilimi içerisinde şekillenen ACG için örnek teşkil etmiş ve ACG'yi bir misyon okulu olarak görmek isteyen (erkek ağırlıklı) misyoner vizyon ile kadın eğitimi ve gelişimi odaklı misyoner-süfrajat vizyonunun üzerinde bir araya gelebildikleri bir projenin sembolü haline gelmişti.²⁶

22 Julie A. Reuben, *The Making of the Modern University: Intellectual Transformation and the Marginalization of Morality* (Chicago: University of Chicago Press, 1996).

23 Frederick Rudolph, "The Education of Women", *The American College and University: A History* (Athens: University of Georgia Press, 1990), s. 307-28.

24 Bu yedi kolejin *Seven Sisters* ismini 1927'de resmi bir birlik kurdukları zaman aldıklarını belirtmek gerekir. Burada bu ismi bu yedi koleji bir arada anmak için 1927 yılından öncesi için de kullanacağım. *Seven Sisters* ismi için, bkz. Margaret A. Lowe, "Seven Sister Colleges", *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*, IV, haz. Bonnie G. Smith (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 2-3.

25 Amanda Porterfield, *Mary Lyon and the Mount Holyoke Missionaries* (Oxford: Oxford University Press, 1997).

26 "The Constantinople Home", *Life and Light for Heathen Women*, II, 8 (Aralık 1872), s. 350. Frank Andrews Stone, *Academies for Anatolia* (San Francisco: Caddo Gap Press, 2006), s. 77-78. Mount Holyoke'un Amerikan misyoner kadın anlayışının oluşmasındaki önemli

Yedi Kız Kardeş kolejden mezun olan ilk sınıfların ACG'nin kadrolarına yerleşecek olmasının altını ayrıca çizmek gerekir.²⁷ Bu hareket tek yönlü bir akış olmayacaktır. ACG ve Yedi Kız Kardeş kolejlerine örnek teşkil etmiş olan Mount Holyoke'un kolej imtiyazını 1888 yılında aldığı, bundan iki yıl sonra ise ACG'nin aynı imtiyaza sahip olduğunu belirtmek, Yedi Kız Kardeş ile ACG arasındaki tarihsel ve yapısal senkronizasyonu ortaya çıkarır. ACG bu kolejlerin bir nevi "uzak diyarlardaki egzotik kız kardeşi" olarak düşünülebilir ve burada bazı örneklerini de göreceğimiz gibi hem eğitim kadroları hem de öğrenciler bu kolejler arasında bir devinim oluşturacaklardır. Zaten ACG'nin 1908'de misyoner kurulundan bağımsızlığını kazanmadan önce bile dönemin Amerikan basınında "Smith ve Holyoke gibi kolejlerden öğrencilerinin yabancı isimleri dışında pek farkı olmayan" bir kadın koleji olarak tasvir edildiğini belirtmek gerekir.²⁸ Bu literatüre rağmen kolejin Amerikan kadın eğitim tarihi yazımı tarafından unutulmasının üzerine ise ayrıca düşünülmesi gerekmektedir.

Misyoner Okulları, Yerel Talepler, Seküler Temayüller

Kolej imtiyazına sahip ya da sahip olma öngörüsündeki misyoner eğitim kurumlarını Amerika ve Batı Avrupa'da sekülerleşen yüksek eğitim kurumlarından ve bu kurumların yakalamayı amaçladıkları akademik standartlardan kopuk olarak düşünmemiz mümkün değil. Fakat bu uyarı kendi başına yeterli olmaz; çünkü seküler eğitime yönelik talep ve ilgiyi sadece batı ve batıdan dünyaya yayılan kurumlarda aramak büyük bir yanılığa yol açar. Seküler ethos içerdiği ve öncelendiği eğitim ve devlet mekanizmaları ile hızla dünyanın farklı köşelerindeki elitlerin düşünce dünyası ve reform vizyonunun merkezine yerleşecek, bu elitleri batıdan yayılan modern seküler model ve bu modelin mekanizmalarının modern devletin inşası için elzem olduğu konusunda ikna edecektir.²⁹ Bu sebeple, bu süreci, ABD'deki yüksek eğitimin sekülerleşmesi dışında, Ortadoğu'daki halkların

---

rolü, misyoner sahasına bekar kadın misyoneri sokması ve misyonlarda kadın rolünün zamanla değişmesindeki etkileri için, Dana L. Robert, *American Women in Mission* (Macon: Mercer University Press, 1998), s. 81-124.

27 Bkz. Emma Paddock Telford, "The American College for Girls at Constantinople", *New England Magazine*, XVIII/1 (1898), s. 12.

28 Telford, "The American College for Girls", s. 17.

29 Talal Asad, "Conscripts of Western Civilization?", *Dialectical Anthropology: Essays in Honor of Stanley Diamond*, I, haz. C. Gailey (Gainesville: University Presses of Florida, 1992), s. 333-51.

modern bilim ve eğitimin elde edilmesi konusunda ikna olmuşlukları ve yerel kültürel yapı ve dinamikler dahilinde sekülerleşmeyi içeren bir dönüşüm süreci içerisinde düşünmek büyük önem taşır. Burada alanı tanımlayan seküler modern dinamikleri ve bu dinamiklerin sistematik olarak yayılarak batıdaki toplumların özellikle de üst, üst-orta sınıfları tarafından içselleştirilmesi sürecini dikkatle ele almak gerekir. Bu bağlamda, karşımızda tarihsel olarak beliren oluşum misyonların evanjelik gücünü kıran fakat aynı zamanda seküler eğitim dinamikleri üzerinden Amerikalı misyonerlere yeni güç alanları tanıyan bir süreç olacaktır.

Ortadoğu'da Amerikan misyonerlerini takip eden tarihsel çalışmalarda, misyonerlerin kurdukları eğitim kurumlarının sahadaki yerel halk ve talepleri karşısında seküler eğitime dönüşme süreçlerini okumak mümkün. Örneğin, Büyük Suriye coğrafyasında Amerikalı misyonerleri takip eden Ussama Makdisi, bize misyonerlerin hristiyanlaştırmak istedikleri (gerçek Hristiyanlar olarak gördükleri doğu kilise ve cemaatleri dahil) ve bir türlü ciddi başarı elde edemedikleri yerel halk karşısında nasıl yeniden şekillendiklerini ve evanjelik vurgulu kurumlardan Suriye Protestan Koleji gibi seküler kurumlara doğru evrildiklerini ortaya koyuyor.³⁰

ACG'ye odaklanmak bu tarihin içine kadınları dahil ederek bu süreci toplumsal cinsiyet üzerinden yeniden okumamıza olanak sağlayacaktır. Bu dönemin, modern (yeni) kadın fikrinin ortaya çıktığı ve söz konusu kadının eğitimi ve özgürleşmesi söyleminin batıdan doğuya neredeyse bütün modern toplum tahayyüllerinde ısrarla altının çizildiği bir dönem olduğunu hatırlatmalıyız.³¹ Kurulduğu yıllarda “gerçek Hristiyan karakterli, Hristiyan evlerini çekip çevirebilecek ve bölgedeki diğer misyoner okullarında İncil öğretebilecek” kadınlar yetiştirecek “baştan sona Hristiyan ve misyoner” bir okul olarak tanımlanan bu kurum,³² nasıl otuz yıl içerisinde, yönetmeliğine göre “hiçbir şekilde, hiçbir öğrencinin

30 Ussama Makdisi, “Reclaiming the Land of the Bible: Missionaries, Secularism, and Evangelical Modernity”, *American Historical Review*, CII/3 (1997), s. 680-713.

31 Bu konuyu Arap (Müslüman) kadın çerçevesinde ele alan klasik bir birincil kaynak için, bkz. Qasim Amin, *The Liberation of Women & The New Woman*, çev. Samiha Sidhom Peterson, (Kahire: American University in Cairo Press, 2000). Aynı konuyu Türkiye ve Türk milliyetçiliği çerçevesinde ele alan birincil bir kaynak için, Nezihe Muhiddin, *Türk Kadını* (İstanbul: Nümune Matbaası, 1931). Kadın “özgürleşmesi” söylemini İran örneği üzerinden tarihsel olarak sorunsallaştıran bir çalışma için, Afsaneh Najmabadi, “Veiled Bodies-Unveiled Discourses”, *Feminist Studies*, XIX/3 (1993), s. 487-518.

32 “The Constantinople Home”, s. 346-47.

din konusundaki fikirleri sebebiyle okula kabul ya da onur, derece ve diploma almaktan men edilemeyeceği” bir koleje dönüşecektir?³³ Burada imparatorluğun başkentinde varlıklı gayrimüslim ve Müslüman ailelerin kızlarına yeni çağın ihtiyaçlarına uygun “makbul” bir eğitim aldırma yönünde belirginleşen taleplerinin altını çizmek, bu eğitim için para ödemeye hazır olduklarını, ACG’nin ise bu talep ve taşıdığı olasılıklar dahilinde şekillenerek, bir misyoner okulundan seküler temayülleri öne çıkan ve yüksek akademik standartları yakalamayı şiar edinen bir kadın kolejinin dönüşmesine odaklanmak gerekir.³⁴

Bu sürecin kendi içerisinde tartışmalar içerdiği, sahada ya da Boston’da ABCFM merkezinde kimi zaman kadın ve erkek misyonerler arasında, kimi zaman ise kadın misyonerlerin iç çatışmalarında şekillenen bir mücadele zeminini oluşturduğunu belirtmeliyiz. Kadınların “kapasiteleri” nedeniyle yüksek eğitime uygun olup olmadıklarının tartışmaya açık olduğu bir dönemde, ACG ve akademik kadrosunun savunduğu “doğulu” kadınlara en üst akademik standartlarda eğitim verme fikrinin hedef haline gelmesine şaşırılmamak gerekir. Yukarıdaki tavrın güçlü örneklerinden biri olarak, Harvard’ın 1869-1909 arasındaki rektörü ve eğitimde liberal fikirleriyle nam salmış olan Charles W. Eliot’un 1899’da Wellesley Koleji’nde yaptığı ve kadınların erkekler seviyesindeki eğitim standartlarını yakalamaya çalışmasının doğalarına aykırı, dolayısıyla sağlıklarına zararlı olacağını iddia ettiği konuşmasını hatırlatmak mümkündür.³⁵ Söz konusu İstanbul’da kurulmuş ve Amerikan misyonlarına bağlı bir kadın okulu olunca bu tartışmalar daha da derinleşmiş ve kurum kısa zamanda özellikle de erkek misyonerlerin hedefine yerleşmiştir. Kurumun yüksek eğitim standartlarını eleştiren, “doğulu” kadınların bu yüksek standartlara uyum sağlamalarının imkânsız olduğunu savunan ve bunun yerine okulun bir misyoner okulu olarak devam etmesi gerektiğini vurgulayan erkek misyonerlerin arasında Robert Kolej’in meşhur doğa bilimleri profesörü Albert Long da görmek şaşırtıcı değildir.³⁶

Aynı dönemlerde ACG üzerine Amerikan basınında çıkan destekleyici yazılarda ise ACG’deki “doğulu” kız öğrencilerin Amerikalı öğrencilerden geri

33 American College for Girls in Constantinople, *Act of Incorporation and Constitution and By-Laws* (Boston: Frank Wood, 1901), s. 5.

34 Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers*, s. 146-47.

35 Helen Lefkowitz Horowitz, “The ‘Hateful’ Wellesley Inaugural Address”, *Wellesley* (1995), s. 31.

36 Albert Long ve Henry Dwight’dan Abbie Child’a 13 Eylül 1889 tarihli mektup. *ABCFM Arşivi (ABC)*, 16.7.1, alıntılayan Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers*, s. 152.

kalmadığının ve kolejin müfredatının Amerika'daki elit kadın kolejleriyle başa baş olduğunun altının çizildiğini görüyoruz.³⁷ ACG'deki kurumu prestijli bir kadın kolejine dönüştürme gayesinin okulu ve bünyesindeki misyoner eğitimcileri misyoner bir formasyondan liberal-seküler eğilimleri önceleyen bir kalıba doğru evireceği ve ACG'li misyonerlerin, sahada karşılaştıkları eğitim talebini doğrultusunda, Avrupa ve Amerika'daki üniversitesilerde doktora programlarına yönelip, bu programların ilk kadın mezunları arasına gireceklerini belirtmek gerekir.³⁸ Bu süreç içerisinde 1890 yılında okulun kolej imtiyazını kazanması çok önemlidir. Kolejini kazanacağı imtiyazlar ve tanınma sadece Amerika merkezli olmayacak, okul ayrıca 1895 yılında bir irade ile Osmanlı devleti tarafından da bir eğitim kurumu olarak tanınacaktır.³⁹

Söz konusu imtiyazlar dahilinde kurumun yükselen prestiji, ACG'nin hem Osmanlı coğrafyasında eğitim ücreti ödemeye hazır daha çok öğrenciyi hem de Amerika'da okula maddi destekte bulunmaya meyilli hamileri kendisine doğru çekmesini sağlayacaktı. İtibarı ve dolayısıyla gücü artan İstanbul'daki ACG yönetiminin kolej beratını alır almaz, Boston'daki Kadın Misyonlar Kurulu'nun kolej üzerindeki etkisini kırmak için hızla harekete geçerek ACG Mütevelli Heyeti'ne başvurduğunu görüyoruz. Yüksek akademik standartlara birebir uyumlu bir eğitim için daha fazla bağımsızlık isteyen ACG kadrosuna, Mütevelli Heyeti okulda öğrencilerden gelen sınırlı kazanç dışındaki tüm masrafların kurul tarafından karşılandığını hatırlatan bir cevap verecek, okulun elde ettiği bazı yüklü bağışların ise yine kurul sayesinde elde edildiğini öne sürerek İstanbul'dan gelen talepleri net bir biçimde reddedecektir.⁴⁰ Merkezinde ekonomik denge ve iddiaların bulunduğu bu tartışma İstanbul'daki ACG kadrolarını hızla misyonlardan bağımsız ekonomik kaynak bulmaya yöneltecek ve kolejini misyonlardan şartsız bir biçimde bağımsızlığını kazanmasının temelini oluşturacaktır.

Peki, bu mücadele sadece erkek misyonerler, Kadın Misyonlar Kurulu ve ACG'deki kadın misyonerler arasında mıydı? ACG öğretim kadrosu misyonlardan kopmak konusunda bir fikir birliği içinde miydi? ACG arşivlerinde kurumun iç dinamiklerini takip etmek dikkat çekici mücadele örnekleriyle karşılaşmamızı sağlıyor. Bir sonraki bölümde kolejini rektörü Mary Mills Patrick ile

37 Telford, "The American College for Girls", s. 15.

38 Telford, "The American College for Girls", s. 13.

39 Patrick, *A Bosphorus Adventure*, s. 224; Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers*, s. 158.

40 American College for Girls at Constantinople, *Answer of the Trustees to the Statement by the Faculty, Dated March 15, 1893* (Boston: Frank Wood, 1893), s. 3-6, 9, 11-13.

dekan Florence Fensham arasındaki bir çatışma üzerinden akademik standartları misyonerliğin önüne koyan temayüllerin nasıl Patrick üzerinden İstanbul'daki ACG yönetimini hedef haline getirmek için kullanılabilen bir mekanizma haline dönüşebildiğini kısaca takip edeceğiz.

Dekan Florence Fensham Vakası

ACG 1901 mezunu Halide Edip (Adivar), 1926 yılında yayımladığı anılarında, üzerinde “baştan sona özgürleştirici bir etkisi” olduğunu söylediği koleji tasvir ederken orada öğrenci olduğu tarihlerde bulunan “katıksız Hristiyan” ve “daha evrensel, özgür ve humanist” iki farklı temel yaklaşımın özellikle altını çiziyor ve bu iki akımın okulda vücut bulmuş örnekleri olarak dekan Florence Fensham ve rektör Mary Mills Patrick'i gösteriyor.⁴¹ Şimdiye kadar ACG üzerine yapılmış az sayıdaki akademik çalışmanın merkezinde, ACG'nin misyoner kurum kimliği konusunda erkek misyonerler, ACG öğretim kadrosu ve mütevelli heyeti arasında süregelen bazı tartışmalar yer alsa da, bugüne kadar Patrick-Fensham ikilisinin vizyonları ve eğitime olan yaklaşım farklarının fitilini ateşlediği çatışmanın arşivlerde unutulmuş olması hayli şaşırtıcı ve arşivin tozlu kutularından çıkarılarak üzerinde durulmayı hak ediyor. Bu bölümde kısaca bunu yapacağız.

Dekan Fensham 1904 yılında kolejden ayrılarak Amerika'ya geri dönüyor ve hızla ACG'deki dini eğilim yoksunluğunu ve bunun müsebbibi olarak itham ettiği Patrick'i şikayet etmek için ABCFM'e başvuruyor.⁴² Fensham'a göre ACG'deki temel sorun, “eğitimin din ve ahlak odaklı olması gerekirken entellektüel temayüllerin öne çıkmakta olmasından kaynaklanıyor.”⁴³ Fensham, oryantalist ve ırkçı klişelerden beslenen bir tavırla ACG'nin “sunmakta olduğu üstün entellektüel eğitimin ülkenin ihtiyaçları ile örtüşmediğini ve kolejde doğulu kızların ulaşabileceği seviyenin ötesinde” olduğunu belirtiyor.⁴⁴ Bu tavrın klişelere dayandığını belirtmemin sebebi yukarıda da gördüğümüz gibi bu söylemin İstanbul'daki erkek misyonerler arasında sıklıkla dile getirilen ve ACG'yi eleştirmek için kullanılan

41 Halidé Edib, *Memoirs of Halidé Edib* (New York: The Century Co., 1926), s. 190, 193.

42 *American College for Girls Records (ACGR)*, Rare Book and Manuscript Library, Columbia University, New York, Kutu 2, Dosya 16 (2.16).

43 Harriet Stanwood'dan ACG Mütevelli Heyeti'ne 13 Haziran 1904 tarihli mektup. *ACGR*, 2.16.

44 Harriet Stanwood'dan ACG Mütevelli Heyeti'ne 13 Haziran 1904 tarihli mektup. *ACGR*, 2.16.

bir ezber olarak karşımıza sürekli çıkıyor olmasından kaynaklanıyor. ACG'ye yıllarını vermiş Fensham'ın buna ne kadar inandığı ya da kolej yönetimiyle olan mücadelesinde kendisine destek bulmak için bu klişeye sarıldığı belirsiz olsa da koleje olan saldırısında koleji “kuruluş amacından sapmış, dini eğitim ve pratiklere önem vermeyen” bir kurum olarak tanımladığı aşikâr.⁴⁵

ACG arşivleri Fensham'ın suçlamaları dahilinde misyoner çevrelerde destekçiler bulduğunu ve bu destekçilerin hızla harekete geçerek ACG Mütevelli Heyeti'ne Fensham'ı destekleyen mektuplar yazdıklarını gösteriyor. Bunlar arasında ACG Danışma Kurulu üyesi ve Bulgaristan Samakov Koleji başkanı Peder Robert Thomson'un mektubu özellikle iyi bir örnek teşkil ediyor. Bu belge Fensham'ın iddialarına birebir destek verirken, ACG'deki dini eğitim eksikliğinin sahadaki misyoner çevrelerde “uzun zamandır açıkça bilinen, artık kronikleşmiş ve gittikçe derinleşmekte olan vahim bir durum olduğunun” özellikle altını çiziyor.⁴⁶

Fensham ve destekçilerine cevaben ACG Mütevelli Heyeti'ne yazdığı mektupta Patrick'in suçlamaları hızla geçiştirirken ACG'de yeni dönemin nasıl heyecanla başladığını ballandırarak anlattığını ve dönem başında Peder Thompson'ın Samakov'dan gelen üç kızı kabul etmeleri için ne kadar istekli olduğunu hatırlattığını görüyoruz.⁴⁷ Patrick, Fensham'ın “Amerika'da istifasının nedeninin [ACG] rektör ve öğretim kadrosunun koleji sekülerleştirmek arzusunda olması olduğunu söylemiş” olmasına ise dikkatli bir mesafe ile yaklaşmaktadır.⁴⁸ Yazışmalar sonrasında ACG Mütevelli Heyeti Fensham'ın iddialarını takip etmeyi bırakır. Patrick kolejin rektörü olarak görevine devam ederken, kolejin “fazla dünyevi” olduğu belirtilerek hedef haline getirilen temayülleri Boston'da Kadın Misyonlar Kurulu tarafından açıkça tartışılacak fakat buradan bir sonuç çıkmayacaktır. Kolej misyonlardan bağımsızlaşma yolunda hızla ilerlemektedir.

Bu noktada, Fensham vakasından bir yıl kadar önce meydana gelmiş başka bir vakayı hatırlatmak yerinde olur.⁴⁹ Carolyn Goffman'ın ABCFM arşivlerinde karşılaştığı belgelere göre, 1903 yılında ACG'de retorik öğretmeni olarak görev yapan Harriet G. Powers da kolej yönetimini şikâyet etmek üzere ACG Mütevelli

45 Harriet Stanwood'dan ACG Mütevelli Heyeti'ne 13 Haziran 1904 tarihli mektup. *ACGR*, 2.16.

46 Robert Thomson'dan Harriet Stanwood'a 29 Ağustos 1904 tarihli mektup. *ACGR*, 2.17.

47 Mary Mills Patrick'den Harriet Stanwood'a 22 Eylül 1904 tarihli mektup. *ACGR*, 2.17.

48 Mary Mills Patrick'den Harriet Stanwood'a 22 Eylül 1904 tarihli mektup. *ACGR*, 2.17.

49 Goffman, “Masking the Mission”, s. 112-15.

Heyeti'ne başvurmuştur. Yazışmalardan olayın arkasında Powers'ın hak ettiğine inandığı profesörlük kadrosuna getirilmemesi olduğu ve bu sebeple 1903 sonbaharında kolejden ayrıldığı anlaşılrsa da şikâyetin hızla kolejin “asıl Hristiyan amaçlarını ihmal etmekte” olduğu iddiasına dönüşmesi ve böylece kararlı müttefikler edinmesi göze çarpıyor. İddialar karşısında “kolejle ilgili bir şeylerin kesinlikle yanlış olduğuna” inadığını açıkça dile getiren müteveli heyeti veznedarı Sarah Louise Day, konuyu soruşturmak üzere sahada görevli misyonerlere başvurur.⁵⁰ Amerika'da ACG'nin “akademik nitelikleri dini vasıfların önüne koyma” ve “liberalleşme” iddiaları sebebiyle itibarının ciddi bir şekilde zedelenmekte olduğunu düşünen Day, yazdığı mektuplardan birinde, koleji yakınlarda ziyaret etmiş bir kişiden kolejin yüksek akademik seviyesiyle ilgili övgüler işittiğini ve kolejde “İncil'in kutsal edebiyat kategorisinde diğer dinlerle birlikte okutulduğunu” öğrendiğini dehşet içinde dile getirmesi dikkat çekicidir.⁵¹ Day'ın kolejle ilgili bir övgüyü bir sorun ya da bir suçun delili olarak algılaması ve peşine düşülmesi gereken bir ipucu olarak kullanması, Kadın Misyonlar Kurulu'ndaki temayül ile ACG'deki temayülün bu tarihlerde nasıl kapanması güç bir biçimde birbirinden ayrılmış olduğunun bir kanıtı olarak karşımızda belirmektedir.

Powers ve Fensham vakalarını bir arada ele alırsak, hem kolejin hem de Mary Mills Patrick'in “fazla dünyevi”, “liberal” ya da “sekülerleşmiş” olmak gibi ithamlardan pek zarar görmediğini belirtmek yerinde olur. Day'ın bir suçlama olarak kullandığı “liberallik” ve “üst düzey akademik eğitimi öncelemek” gibi gözlemlerin ilk kaynaklarında övgü mahiyetinde kurgulanmış olmaları ise söz konusu suçlamaların daha başlarken kaybettiklerinin kanıtı olarak okunmalıdır. Dönemin Amerikan gazetelerine bakarsak, Day'ın iddia ettiğinin aksine kolejin itibarının gittikçe artmakta olduğu gerçeği ile karşılaşırız. Bu itibar kolejin misyonlardan bağımsızlığını kazanması ile zirve yapacaktır ve Amerika'nın bambaşka köşelerinde basılan irili ufaklı gazeteler ACG ve Mary Mills Patrick'e yönelik övgülerle dolacaktır.⁵²

50 Sarah Louise Day'den Harriet Powers'a 20 Aralık 1903 tarihli mektup. *ABCFM Archives (ABC)*, Houghton Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 9.1.10; alıntılaman Goffman, “Masking the Mission”, s. 113.

51 Sarah Louise Day'den Peder Chamber'a 31 Aralık 1903 tarihli mektup. *ABC*, 9.1.10; alıntılaman Goffman, “Masking the Mission”, s. 114.

52 Bkz. “Dr. Mary Mills Patrick: An American Woman Who Is Head of Girls's College in Turkey”, *News-Journal* (Lancaster, Pennsylvania), 13 Mayıs 1909, s. 5; “To Aid Women in Turkey: Dr. Mary Mills Patrick Lectures in Their Behalf”, *Perth Amboy Evening News* (Perth Amboy, New Jersey), 1 Nisan 1909, s. 10; “Turk Women in March of Progress, Says

Fakat bu övgülerin yanı sıra, bazı kesimlerin ACG’de ya da genel olarak Amerikan yüksek eğitim kurumlarında süregelmekte olan “sekülerleşme” ya da “liberalleşme” sürecinden hoşnut olmadıkları ortadadır. Bu tavır ACG gibi (henüz) Misyon Kurulu’na bağlı olan, bu sebeple (hala) misyon okulu olarak kabul edilebilecek ve Amerika dışında bulunan bir okul söz konusu olduğunda daha da güçlenmektedir. Fakat görüldüğü üzere bu eleştiriler misyon yapıları içerisinde bile dallanıp budaklanmamakta, kayda değer etkiler yaratamamaktadırlar. Bu noktada ACG’nin liberalleşme ve profesyonelleşme yolundaki bir eğitim kurumu olmasının yanı sıra kadın koleji olarak kimliğinin altını çizmek gerekir. Bu kimlik kolejdeki liberalleşme/sekülerleşme sürecini dönemin kadın hareketi ve yükselmekte olan süfrajete (sonraları feminist)⁵³ eleştiri dahilinde düşünmemizi ve ACG’yi uluslararası süfrajete ve feminist hatların ve ideallerin İstanbul’da

---

Constantinople College Head”, *Lima Republican-Gazette* (Lima, Ohio), 12 Aralık 1916; “Guides Destiny of Women’s College in Constantinople”, *Los Angeles Evening Express* (Los Angeles, California), 26 Mayıs 1922.

53 Burada süfrajete ve feminist kavramlarıyla tarihsel olarak angaje olmak gerekir. Süfrajete kavramı ilk olarak Ocak 1906’da İngiltere’de kadın seçme ve seçilme hakkı (suffrage) için savaşan Kadın Sosyal ve Politik Birliği (Women’s Social and Political Union) üyesi kadınları küçümsemek amacıyla *Daily Mail* gazetesi tarafından kullanılmıştı. Bu kavramı hızla benimseyip tersine çeviren söz konusu kadınlar, çıkardıkları gazeteye de bu adı vermiş, süfrajete terimi kadın seçme hakkı (suffrage) için savaşan kadınlar için kullanılan standart tanım haline gelmişti. Bkz. “Suffragette”, *Oxford Reference*, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100541116> (erişim tarihi, 23 Ekim 2021); “Suffragettes On File: What Did the Struggle For the Vote Involve?” *National Archives*, <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/suffragettes-on-file/> (erişim tarihi, 23 Ekim 2021). Feminizm kavramının ise 1830’larda ilk kez Charles Fourier tarafından kullanıldığı iddia edilse de bu konudaki güncel tartışmalar kavramın ancak 1890’larda Fransa’da kullanıma girmeye başladığının altını çiziyor. XX. yüzyılın başından itibaren Avrupa’da yaygınlaşmaya başlayan kavramın 1910’lardan önce ABD’de kullanımının sınırlı olduğu ve kadın hareketi dahilindeki kadınların seçme hakkı (suffrage) mücadelesi veren kadınlar ya da süfrajete olarak tanımlanmalarının daha yaygın olduğunu belirtmek gerekiyor. Karen Offen, “Sur l’origine des mots ‘féminisme’ et ‘féministe’”, *Revue d’histoire moderne et contemporaine*, XXXIV/3 (1987), s. 492-96; Karen Offen, “Defining Feminism: A Comparative Approach”, *Signs*, XIV/1 (1989), s. 126-28; Nancy Cott, *The Grounding of Modern Feminism* (New Haven: Yale University Press, 1986), s. 3-5. Osmanlı’da da kavramın benzer bir biçimde 1910’dan itibaren yaygınlaşmaya başladığını görüyoruz. Bkz. Pakize Sadri, “Feminizm” ve “İki Feminizm”, *Kadınlar Dünyası*, 71 (13 Haziran 1329 [26 Haziran 1913]), s. 3-4; Halil Hamid (haz.), *İslamiyet’te Feminizm yahut Alem-i Nisvanda Musavat-ı Tamme* (İstanbul: Kiteum Matbaası, 1910).

Osmanlı-Türk kadın hareketi ile buluştuğu bir merkez olarak ele almamızı mümkün kılar. Söz konusu kadın merkezli temayüllerin kolej dinamiklerinin ana zemini oluşturduğunu ve kolejde zaman zaman boy gösteren liberal ve dini eğitim çatışmasının ötesine geçen bir köprü niteliğinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Başka bir deyişle, ACG'nin ana aksını misyonerlikten çok kadın hareketi ve feminizmde aramak daha tutarlı ve etkili sonuçlar sunacaktır.

Evet, Florence Fensham, Halide Edip'in de dile getirdiği gibi, kolejde dini eğitimi önceleyen bir akımı temsil etmektedir. Fakat bu Fensham'ı dönemin normatif ataerkil toplum kodlarını birebir benimsemiş yapmaz. Fensham'ın kadın eğitiminin henüz başlangıç aşamasında olduğu bir dönemde Cornell, Radcliffe, Oxford ve Edinburgh üniversitelerinde eğitim aldığı ve 1902 yılında Kongregasyonel Kilise tarihinde ilk ilahiyat lisans derecesine sahip olan kadın olduğunu belirtmek gerekir. Fensham'ın bu başarısı Amerikan'ın önemli gazetelerinin gözünden kaçmamış ve "bir kadına sıra dışı onur" gibi başlıklarla haberleştirilmişti.⁵⁴ Bu "sıra dışı" başarının yanı sıra, Fensham karışımıza 1902 yılında ABD'de katıldığı I. Uluslararası Kadın Seçme ve Seçilme Hakları Koferansı'nda çıkıyor. Burada ACG'yi temsil ederken, "Türkiye'de kadın" başlıklı bir de rapor sunuyor.⁵⁵ Amerikan gazeteleri bu kez de Fensham'ı "süfraj hareketi tarihine geçen öncü delegelerden" biri olarak sayfalarına taşıyor.⁵⁶ Kısacası, Fensham'ın, ister dindar ister liberal olsun, ister gerçekten ACG'de dini temayüllerde eksiklik olduğuna inansın; ya da Patrick'le olan mücadelesinde Patrick yönetiminde kolejin sekülerleştiğini öne sürerek Misyonlar Kurulu'nda kendine destekçiler edinebileceğini düşünmüş olsun, kolejin süfraj (ya da feminist) olarak adlandırılabilir temel değer ve inançlar sisteminin bir parçası olduğunu belirtmek gerekir. Fensham Patrick'i hiçbir koşulda süfraj olmak, kadın-erkek eşitliğini savunmak ya da

54 "Unusual Honor to a Woman", *New York Times*, 1 Mayıs 1902, s. 8; ve "Woman Receives Degree of Bachelor of Divinity: Miss Florence A. Fensham First of Her Sex to Be So Honored in History of the Congregational Church", *Chicago Tribune*, 9 Mayıs 1902, s. 3.

55 Ida Husted Harper (haz.), *History of Woman Suffrage*, V, 1900-1920 (New York: National American Woman Suffrage Association, 1922), s. 41-42. Burada Fensham'ın temsil ettiği Türkiye'nin Osmanlı için kullanılan bir tanım olduğunu hatırlatmak gerekebilir. Nicole van Os 1902 yılında düzenlenen I. Uluslararası Kadın Seçme/Seçilme Hakları Koferansı'nda henüz resmi bir süfraj hareketi olmayan "Türkiye"nin ACG'den bir misyoner tarafından temsil edilmesine şaşırıldığını itiraf ediyor. Nicole A. N. M. van Os, "Ottoman Muslim and Turkish Women in an International Context", *European Review*, XIII/3 (2005), s. 464.

56 "Prominent Delegates – Those Who Made Records in Women Suffrage Movements", *Evening Star* (Washington, D.C.), 18 Şubat 1902, s. 13.

ataerkil kültür ile normlara uymamak ve ACG'deki eğitimi buna göre şekillendirmekle suçlamamaktadır; ve kolejde bu gibi temayüllerin ön plana çıkmasıyla ilgili bir çekincesi yoktur.

Amerikalı Misyoner-Süfrajeter ve Birinci Dalga Osmanlı-Türk Kadın Hareketi

Süfrajeter ya da feminist olarak adlandırılabilen temayüllerin evanjelizm ile birlikte ACG'nin başlangıcından beri ana karakterini belirleyen dinamikler olduğunu, hatta söz konusu süfrajeter/feminist yaklaşımın kısa zamanda ACG için müesses olan evanjelizmin önüne geçerek Protestan-misyoner temayülleri gölgede bıraktığını belirtmek yerinde olacaktır. Burada devreye giren Amerikan yüksek eğitim kurumlarında bu dönemde gittikçe öne çıkan akademik profesyonelleşme ve artan bilimsel beklentilerin önemi göz ardı edilemez. Fakat ABD dışındaki bir kadın koleji olarak öne çıkan ACG'nin dinamikleri arasında ulus-ötesi "kadınlık" ve kadın hareketi ortak paydasının belirleyici bir rolü olduğunun, altının özellikle ve kalın hatlarla çizilmesi gerekmektedir.

Geçtiğimiz yüzyılın sonlarına kadar pek dikkate alınmayan Osmanlı-Türk feminist hareketi tarihi son zamanlarda araştırmacılar tarafından farklı yönleri ile ele alındı.⁵⁷ Bu araştırmalar kaynakların sınırlılığı sebebiyle Osmanlı-Türk kadınlarının hak arayışı tarihini 1908 Jön Türk Devrimi ile başlatabildiler.⁵⁸ 1908 yılının tarih yazımsal bir eşik olarak şekillenmesinin sebebi ise devrim sonrası Osmanlı toplumunda ve yayın organlarında meydana gelen özgürleşme rüzgarı ve bu zeminde oluşan örgütlenmeler ve ortaya çıkmaya başlayan yayınlardı. Bu örgütlenmeler ve yayınlar arasında Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin ortaya çıkması ve bu cemiyetin azalarının 1913 ile 1921 tarihleri arasında yayımladığı

57 Nükhet Sirman, "Feminism in Turkey: A Short History", *New Perspectives on Turkey*, III (1989), s. 1-34; Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi* (İstanbul: İmge, 1993); Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (İstanbul: Metis, 1994); Arzu Öztürkmen, "The Women's Movement under Ottoman and Republican Rule: A Historical Appraisal", *Journal of Women's History*, XXV, 4 (2013), s. 255-64; Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908-1935* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015).

58 Bkz. dipnot 57. Bu noktada, ne kadar temelde kadın hakları mücadelesi vurgulu olmasa da 1908'den önce yayımlanmaya başlayan *Hanımlara Mahsus Gazete* gibi yayın organlarının hatırlatılması önem taşır. Bkz. Mustafa Çiçekler ve Fatih Andı (haz.): *Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908): Seçki* (İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009).

Kadınlar Dünyası isimli kadın dergisi büyük önem taşımaktadır. Bu yayına ve etrafında şekillenen kadın tarihine odaklanan birçok çalışma sayesinde bugün Osmanlı kadın hareketinin yapısal dinamikleri hakkında kapsamlı bilgilere sahibiz.⁵⁹

Yukarıda ACG tarihi dahilinde ele aldığımız vakalar ise 1908 devriminden üç-dört yıl kadar, yani Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti öncesine aittir. Fakat güvenilirlikleri tartışmalı olsa da 1908 öncesine ait bazı kaynaklara ulaşmak mümkün. Bu kaynakların arasında, bu dönemde İstanbul'daki Amerikan kadın ağları ile ilişkilendirilebilecek bir örnek olarak Demetra Vaka Brown'un *Haremlik* başlıklı kitabı özellikle dikkat çekicidir.⁶⁰ 1909 yılında Amerika'da yayımlanan bu eser, 1877 yılında İstanbul Büyükkada'da doğup, 1894'te ABD'ye yerleşen Demetra Vaka (Brown)'nun 1901 yılında İstanbul'a yaptığı seyahatte edindiği izlenimlerini aktarmaktadır. Kitap boyunca yazarın İstanbul'un çeşitli üst sınıf evlerini ziyaretleri ve buradaki harem hayatıyla ilgili gözlemleri takip ederiz. *Haremlik*'in ilgi çekici bölümlerinden biri ise "Haremdeki Süfrajeter" başlığını taşımaktadır.⁶¹

Bu bölümde okuyucularına bir Osmanlı konağında katıldığı süfrajeter kadın toplantısını aktaran Demetra Vaka, Osmanlı süfrajeterlerinin batıdaki süfrajeter hareketini nasıl büyük bir heyecanla tartıştıklarını aktardıktan sonra, bu süfrajeterlerin nasıl radikal bir protesto eyleminin hazırlığında olduklarını anlatmaya girişir. Vaka'nın iddiasına göre bu "gizli harem süfrajeter cemiyetinin" altı üyesi "erkeklerle kadınların hakları konusundaki kararlılıklarını göstermek için" sonunda intihar etmeyi planladıkları bir eyleme hazırlanmaktadırlar.⁶² "Naif ve mantıksız" bulunduğu "harem süfrajeterlerini" eylemlerinden vazgeçirdiğini iddia eden Vaka'nın anlatısının, Pankhurst kız kardeşler gibi bu dönemde Amerikan kamuoyunda sıkça gündeme gelerek, çoğu zaman da aşırılıkla yaftalanan süfrajeterlerin oryantalist nüvelerle süslenmiş bir versiyonunu sunduğu ve dolayısıyla inandırıcı olmadığını söylemek yerinde olur.

Fakat, Vaka'nın anlatısındaki samimiyetsizlik emarelerine rağmen, aktardığı Osmanlı üst sınıf kadınları arasındaki süfrajeter tartışmalar gerçeklik olasılıklarını kaybetmezler. Osmanlı kadın hareketinin 1908 devrimiyle birlikte görünürlük kazanmış olması bu konuda önemli bir kanıt teşkil etmektedir. Kadın hareketini destekleyen ve kadın hakları için çalışan Osmanlı kadınları elbette devrim

59 Özellikle bkz. Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*.

60 Demetra Vaka Brown, *Haremlik* (Boston: Houghton Mifflin, 1909).

61 Brown, *Haremlik*, s. 153-90.

62 Brown, *Haremlik*, s. 173.

ile birden türemediler. Peki, bu süreç dahilinde ACG nasıl konumlandırılabilir? Burada, ACG yönetiminin neredeyse kuruluşundan itibaren ısrarla tekrarladığı kendi ayakları üstünde durabilen kadınlar yetiştirme iddiası öne çıkar.⁶³ Kolej yönetimi kendi ayakları üzerinde durarak toplumda öne çıkmış mezunları ile gurur duymaktadır. Bu mezunlar arasında en meşhuru Osmanlı-Türk feminizminin temel figürlerinden biri haline gelecek olan Halide Edip'tir.⁶⁴ Halide Edip devrimden hemen sonra Mart 1909'da amacı, kadınları "geleneklerden vazgeçmeden irfanen yükseltmek"⁶⁵ olan ve "feminist temayüllerinin yanı sıra hayırseverlik ve yararlılıkla"⁶⁶ haşır neşir olan Teali-i Nisvan Cemiyeti'ni ACG bağlantıları dahilinde kuracaktı. Hem Osmanlı hem de yabancı tebalı kadınların üye olabildiği bu cemiyetin üyeleri arasında Mary Mills Patrick de vardı.⁶⁷ Bir diğer üye ise 1924 yılında Kadın Halk Fırkası isimli bir kadın partisi kurmaya kalkışacak olan Nezihe Muhiddin'dir.⁶⁸

Bu noktada, ACG'nin, dönemin Amerikan süfrajyet ağlarının Osmanlı-Türk feministleri ile keşiştiği bir kuruma evrildiğini belirtmek gerekir. Kolejin misyoner

63 Patrick, *A Bosphorus Adventure*; Jenkins, *An Educational Ambassador*. Bu temaya dönemin Amerikan basınında da sıklıkla karşılaşmak mümkün. Örneğin, "For Turkish Girls – American College at Constantinople Has Done Much – Taught American Ideals of Liberty and Thus Helped Women's Emancipation", *Evening Star* (Washington, D.C.), 29 Aralık 1908, s. 8; Thelma T. Robinson, "Turkey's Two Leading Women: An American Woman and Her 'Star' Pupil Open the Doors of Harem and Show Oriental Women the Road to Occidental Freedom", *Brooklyn Daily Eagle* (Brooklyn, New York), 6 Nisan 1924, s. 13; "Half A Century in Turkey – Dr. Mary Mills Patrick Devoted Life to Educational Work", *Kansas City Star* (Kansas City, Missouri), 7 Mayıs 1924, s. 32.

64 Halide Edip'i Türk modernleşmesi ve feminizminin merkezine alan bir çalışma için, Ayşe Durakbaşa, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (İstanbul: İletişim, 2000). Dönemin Amerikan basınından Halide Edip'i bir "Türk feministi" olarak tanıtıp, ACG'deki eğitimini ve kolejle devam eden yakın ilişkileri anlatan bir makale için, "Turkish Feminist Brings East and West at Williamstown Political Conference", *Berkshire Evening Eagle* (Pittsfield, Massachusetts), 11 Ağustos 1928, s. 3.

65 Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 53.

66 Halidé Edib, *Memoirs*, s. 335.

67 Nicole A.N.M. van Os, "'They can breathe freely now': The International Council of Women and Ottoman Muslim Women (1893-1920s)", *Journal of Women's History*, XXVIII/3 (2016), s. 23.

68 Nezihe Muhiddin, *Türk Kadını*, s. 36. Kadınlar Halk Fırkası ve Nezihe Muhiddin üzerine kapsamlı bir çalışma için, Yaprak Zihnioğlu, *Kadımsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Fırkası, Kadın Birliği* (İstanbul: Metis, 2003).

bağları olan ya da olmayan birçok öğretim üyesinin 1908 sonrasında belirginleşen Osmanlı-Türk kadın hareketi ile olan ilişkileri dikkat çeker. Bu öğretim üyelerine iyi bir örnek, 1914 yılında “Türkiye’de feminist hareket” başlıklı bir makeleyi İngiltere’de yayımlayarak Osmanlı’daki feminist hareketi Anglo-Sakson dünyaya ilk kez detaylarıyla aktaran Ellen Deborah Ellis ve Florence Palmer’dır.⁶⁹ Makalelerinde batıdaki Türk kadını imgesini kırmak istediklerini ve Osmanlı-Türk kadınının hayatında Jön Türk devrimi sonrası yaşanan değişiklikleri anlatmak istediklerini dile getiren Ellis ve Palmer, bu görevi yerine getirmek için direkt olarak Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ve yayın organı *Kadınlar Dünyası*’na odaklanıyorlar. Anlatılarından cemiyeti ve dergisini yakından takip ettikleri ve cemiyetle organik bağlantılar içerisinde oldukları sonucu çıkıyor. Ellis ve Palmer ayrıca Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’ne ve dolayısıyla kadın hareketine verdiği destek sebebiyle İttihat ve Terakki yönetimini övgülere boğmaktadır.⁷⁰

ACG öğretim kadrosunun Osmanlı-Türk kadın hareketine olan ilgisinin bir diğer belirgin örneğini ise kolejde 1900-1909 yılları arasında çalışmış olan Hester Donaldson Jenkins teşkil eder. Jenkins’in, eğitimciliğinin yanı sıra, kolejdeki bir diğer sorumluluğu okul hakkında yayınlar yaparak koleji Amerikan kamuoyunda bilinir kılmaktır.⁷¹ Bu doğrultuda, Jenkins kolejden 1909 yılında resmi olarak ayrılmış olsa da ACG’nin Amerikan kamuoyundaki imajı üstüne çalışmayı sürdürmüştür. Jenkins’in söz konusu çalışmaları, ilk zirvesini 1911’da Osmanlı-Türk kadınları üzerine yayımladığı *Behind Turkish Lattices* kitabıyla,⁷² ikinci zirvesini ise bu kez direkt olarak ACG üzerine olan *An Educational Ambassador* kitabı ile yapmıştır.⁷³ Jenkins’in anlatısının merkezinde elbette özgürlüğü

69 Ellen Deborah Ellis ve Florence Palmer, “The Feminist Movement in Turkey”, *Contemporary Review*, 105 (Ocak-Haziran 1914), s. 857-864. Bu yazardan Ellis ACG’de tarih profesörü olarak çalışmaktadır. Kısa süre sonra ACG’den ayrılıp Mount Holyoke’de Siyaset Bilimi kurucu bölüm başkanı olacaktır. 1944’deki emekliliğinin ardından ACG’ye dönerek 1946-47 yıllarında kolej kütüphanesinin başına geçen Ellis, aynı zamanda Amerikan Siyaset Bilimi Derneği’nin ilk kadın başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Ellis hakkında arşiv belgeleri için, bkz. *Ellis Papers*, Mount Holyoke College Archives and Special Collections, South Hadley, Massachusetts. Palmer ise kolejde sekreter olarak çalışmaktadır.

70 Ellis ve Palmer, s. 858.

71 American College for Girls in Constantinople, *The President’s Report to the Board of Trustees for the Year 1900-1901* (Gloucester: John Bellows, 1901), s. 8.

72 Hester Donaldson Jenkins, *Behind Turkish Lattices* (Philadelphia: J. B. Lippincott, Londra: Chatto & Windus, 1911).

73 Jenkins, *An Educational Ambassador*.

Osmanlı-Türk kadınına göre çok daha fazla tatmış olduğu düşünülen Amerikan kadınının doğulu kızkardeşine yardım elini uzatması hikayesini buluruz. Mary Mills Patrick'in misyonerlik kariyerini bu çerçevede okuyan Jenkins, Patrick'in Amerikan Protestan misyonuna katılıp misyoner olarak İstanbul'a varmasının sebebi olarak dünyanın başka köşelerinde yaşayan kız kardeşlerine yardım eli uzatma arzusunu görmektedir.⁷⁴

An Educational Ambassador'ın "1924 yılında Yakındoğuda Feminizm" başlıklı son bölümünde tamamen Osmanlı-Türk kadın hareketine odaklanması ve bunu net bir biçimde feminizm kavramına sarılarak yapması ise özellikle dikkat çekicidir.⁷⁵ Bu bölüme, Ellis ve Palmer gibi Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ve yayın organı *Kadınlar Dünyası* dergisine odaklanarak başlayan Jenkins, 1914 tarihli Ellis-Palmer makalesini Anglo-Sakson dünyası için kısaca revize ederken, ACG'yi de bu hikayenin içine eklemiş gözüküyor. Burada Jenkins'in 1909 yılında, Ellis-Palmer makelesi yayımlanmadan beş yıl önce, İstanbul'dan ayrıldığını hatırlatalım. Fakat kitaptan Jenkins'in Amerika'ya döndükten sonra da ACG ağları üzerinden Osmanlı'daki kadın hareketini yakından takip etmeye devam ettiğini anlıyoruz. Bu noktada imparatorluğun sona ererek Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması büyük önem taşıyor. Bu süreci kadın hareketi üzerinden takip ettiği anlaşılan Jenkins, okuyucularına cumhuriyet rejimi altında Türk kadınlarının bir kadın partisi kurma yönündeki önemli adımlarını ve cumhuriyet yönetimi tarafından bu girişimlerine izin verilmemesi bilgisini aktarıyor.⁷⁶ Jenkins'in okuyucularına anlattığı bu süreç elbette Nezihe Muhiddin liderliğinde kurulmaya çalışılan Kadınlar Halk Fırkası ve bu projenin erkek cumhuriyet elitleri tarafından engellenmesi sürecidir.⁷⁷

Bekleneceği gibi, Jenkins ACG mezunlarının doğulu kadınların gelişiminin öncüleri olmasından bahsetmeden geçemiyor. Bu konuda öne çıkardığı örnekler arasında Halide Edip, ilk Türk kadın hekim ve Türk Kadınlar Birliği yöneticisi Safiye Ali, ilk kadın hekimlerden Bedriye Veysi (Bora), Arnavutluk kadın eğitiminin öncüleri ve Arnavutluk Kadın Birliği kurucuları Parashqevi ve Sevasti Qiriazı (Kyrias) kardeşler gibi isimler dikkat çekiyor.⁷⁸ Kitapta bizim açımızdan

74 Jenkins, *An Educational Ambassador*, s. 15.

75 Jenkins, *An Educational Ambassador*, s. 297-305.

76 Jenkins, *An Educational Ambassador*, s. 299.

77 Bu süreç için bkz. Zihnioglu, *Kadımsız İnkılap*.

78 Jenkins, *An Educational Ambassador*, s. 300-1, 304.

önemli bir diğer açıklama ise Jenkins'in ACG rektörü Patrick'in "kelimenin tam anlamıyla bir feminist" olduğunu ilan etmesi oluyor.⁷⁹ Açıklamalarına Patrick'in "daha Amerika'da yaygınlaşmadan ve doğuda duyulmadan önce bir süfrajete olduğunu" söyleyerek devam eden Jenkins, ACG'nin eğittiği kadınların şimdilerde doğuda değişen koşullar altında toplumda lider hale gelmeye hazır olduklarının altını çiziyor.⁸⁰ Bu açıklamalardan dokuz yıl sonra, bu kez Mary Mills Patrick ACG'nin başından beri süfrajete fikirlerin destekçisi olduğunu ve bu doğrultuda bir eğitim vererek "Türkiye ve Balkanlar'daki birçok diğer ülkenin kadınlarını seçme ve seçilme haklarına hazırladıklarını" ilan ediyor.⁸¹

Patrick'in emekliliği sonrasında da ACG'de feminist fikirlerin kök salıp gelişmeye devam ettiğini belirtmek gerekir. Kolejin 1927-1928 arasında rektör vekilliğini, 1931-1932 arasında ise rektörlüğünü üstlenecek olan Marion Talbot (1858-1948) bu bağlamda belki de en dikkat çekici figür olarak karşımıza çıkar. Talbot 1881'de Amerikan Üniversiteli Kadınlar Birliği'nin eş-kuruculuğunu üstlenmiş, 1899'da Chicago Üniversitesi'nin kadınlardan sorumlu ilk dekanı olmuş ve bu görevi 1925 yılına kadar sürdürmüştü.⁸² 1948 yılında hayata gözlerini yuman Talbot'un kadın hakları ve kadın eğitimi konusundaki fikirleri günümüz feminist tarih yazımı içinde modern feminizmin entelektüel temelleri arasında kabul ediliyor.⁸³

Arnavutköy'deki eski ACG, günümüzde Robert Kolej kampüsünde bulunan arşivlerde, koleje ait belgelerin çoğunun yıllar içerisinde New York ofisine gönderilmiş olmasına rağmen yıllara meydan okuyarak bugünlere ulaşmış olan Ellen Deborah Ellis imzalı bir defterden ayrıca bahsetmek gerekir.⁸⁴ Arnavutköy'deki arşivleri kataloglayan May Fincancı bu defteri Ellis'in adıyla değil "kadın seçme/seçilme hakkı kitapçıkları" başlığı ile kayda almış. Ellis'in yukarıda anlattığımız

79 Jenkins, *An Educational Ambassador*, s. 303.

80 Jenkins, *An Educational Ambassador*, s. 303-5.

81 Patrick, *A Bosphorus Adventure*, s. 98.

82 Ellen Fitzpatrick, "Marion Talbot 1858-1948", *Lone Voyagers: Academic Women in Coeducational Institutions, 1870-1937*, haz. Geraldine J. Clifford (New York: Feminist Press at CUNY, 1993), s. 87-124; Richard J. Storr, "Talbot, Marion", *Notable American Women, 1607-1950 III*, haz. Edward T. James (Cambridge: Harvard University Press, 1971), s. 423-24.

83 Modern feminizmin entelektüel temellerini Marion Talbot'un dahil olduğu dört kadının fikirlerini üzerinden okuyan bir çalışma için, Rosalind Rosenberg, *Beyond Separate Spheres: Intellectual Roots of Modern Feminism* (New Haven: Yale University Press, 1982).

84 Women's Suffrage Booklets, *Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji Arşivleri*, İstanbul.

Osmanlı-Türk feminizmi üzerine ilk İngilizce makaleyi yazan ACG profesörü olduğunu burada tekrar hatırlatalım. Fincancı'nın katalog başlığı ise doğru ve açıklayıcı gözüküyor. Çünkü bu kalınca defter, içine eklenmiş, temelde Amerika odaklı olsa da dünyanın farklı köşelerini de takip eden süfrajat yayınlar ile dolu. Çoğu *Women Suffrage Headquarters* damgalı bu kitapçıklar arasında kadın hakları hareketi lideri ve 1931 Nobel Barış ödülü sahibi Jane Addams'ın 1910 tarihli meşhur *Why Women Should Vote* kitapçığı özellikle dikkat çekiyor. Yeri gelmişken Jane Addams'ın bir süre ACG'nin rektörlüğünü yapan Marion Talbot ile yakın dirsek temasında olduğunu belirtelim. Bu ikilinin yazışmaları bugün Chicago Üniversitesi'nde bulunan Marion Talbot arşivlerinde görülebilir.⁸⁵

Ellis'in defteri, 1920'de çıkacak olan XIX. Amerikan Anayasası değişikliğine kadar kadın haklarının eyaletten eyalete fark gösterdiği ABD'de, eyalet eyalet kadınlara seçme/seçilme hakkının verilmesini takip eden ve Ellis'in el yazısı ile Kasım 1914 olarak tarihlenmiş bir haritayı da içeriyor. Haritada Nevada ve Montana gibi bu tarihlerde kadınlara seçme/seçilme hakkının verilmesi yakın gözükene eyaletlere el yazısı ile soru işareti konulmuş olduğu göze çarpıyor. Bu soru işaretli iki eyalette, 3 Kasım 1914'te eş zamanlı referandumlarla kadınlar seçme ve seçilme hakkına kavuşmuşlardı. Kasım 1914 tarihli bu harita ACG'deki süfrajatlerin Amerika'daki gelişmeleri fiziksel uzaklıklarına rağmen yakından takip etmekte olduklarını gösteriyor.

Ulus-Ötesi Kadınlık Paydası Üzerine Düşünmek

Amerikalı misyonerler ve Amerika'nın Ortadoğu politikaları üzerine Soğuk Savaş döneminde yazılmış kitaplar, takip ettikleri tarih içerisinde ACG'nin yerini anlamaya çalışırken kolejin feminist olarak adlandırdıkları karakteri karşısında hayretlerini gizleyemiyorlar. Söz konusu kitaplardan birinde, Joseph Grabill ACG'yi Osmanlı topraklarındaki Amerikan eğitim kurumları arasındaki en devrimci kurum olarak adlandırıyor ve 1871'de, yani "Amerika'da Vassar Koleji'nin ilk kadın koleji olarak tanınmasından sadece on yıl sonra", İstanbul'da misyoner kadınların bir kadın koleji kurmaya girişmeleri karşısındaki şaşkınlığını dile getiriyor.⁸⁶ Grabill bu tarihlerde Amerika'da bile kadın kolejleri fikrinin sıradı-

85 *Marion Talbot Papers*, Special Collections Research Center, University of Chicago Library, Chicago.

86 Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971), s. 25.

şı olduğu düşüncesinden yola çıkarak, bu fikrin İstanbul'da misyoner kadınlar tarafından uygulanmasının ABCFM'in zamanla nasıl liberalleştiğinin bir kanıtı olarak görülebileceğini savunuyor.⁸⁷ Konuyla ilgili bir diğer kitapta, ACG'yi Osmanlı topraklarındaki iki prestijli ve bağımsız Amerikan (erkek) koleji olan Robert ve Suriye Protestan Kolejleri ile karşılaştıran Robert L. Daniel, ACG'nin daha misyonlardan bağımsızlığını kazanmadan bile önce akademik seviyesini en üst düzeyde tutmak ve akademideki son yenilikleri adapte etmek açısından bu iki kolejden çok daha önde olduğuna dikkat çekiyor.⁸⁸ Daniel ayrıca, ACG'nin Türkiye'de feminist düşüncenin teşvik edilmesi ve ilk jenerasyon feministlerin yetiştirilmesinde benzersiz bir etkisi olduğunu iddia ediyor.⁸⁹

Fakat Daniel, oryantalist bir refleksle ACG'nin ilk jenerasyon Türk feministlerini yetiştirdiğini öne sürerken şüphesiz çok önemli bir hususu kaçırmış oluyor. Bu ve benzeri oryantalist yaklaşımlardan sıyrılıp, ACG'deki süfrajyet/feminist dinamiklere dikkatle bakıldığında, ACG'yi Amerikan ve Osmanlı-Türk süfrajyet/feminist hatlarının keşişip birleştiği bir merkez olarak görmek mümkün hale gelir. Bu elbette ACG'deki Amerikalı süfrajyet misyonerlerin algısının oryantalist nüvelerle şekillenmediği anlamına gelmez. Şüphesiz, bu kadınların arkalarında bıraktıkları yayın ve belgeler oryantalist klişelerle doludur ve bu "batılı kadınlar" kendilerinden geride (ya da aşağıda) gördükleri "doğulu kadınları özgürleştirme-yi" bir görev addetmektedirler. Fakat dünyayı gelişmişlik ve geri kalmışlık zıtlığı üzerinden gören bu düz-çizgisel, "ilerlemeci" yaklaşımdan sıyrılıp, ACG tarihine ulus-ötesi kadınlık ortak paydası üzerinden odaklanabilirsek karşımızda bambaşka olasılıklar belirlemeye başlar. Burada üzerinde durmaya çalıştığımız teorik zemini netleştirmek için, meşhur tarih tezlerinde, sosyal demokrasiyi işçi sınıfını düz-çizgisel ve ilerlemeci bir zaman algısına hapsederek işçilerin en büyük gücü olan geçmişin ortak acıları ve ezilmişlikleriyle olan ilişkisini yok etmekle suçlayan Walter Benjamin'i hatırlatmak yerinde olur.⁹⁰

Modern toplum dönüşümlerinin merkezinde yer bulan başlıklardan birinin "kadın sorusu" şeklinde tanımlandığı ve modern kadının ne olup ne olması gerektiği konusundaki tartışmaların dünyanın bambaşka bölgelerinde modernlik

87 Grabill, *Protestant Diplomacy*, s. 25.

88 Robert L. Daniel, *American Philanthropy in the Near East: 1820-1960* (Athens: Ohio University Press, 1970), s. 85.

89 Daniel, *American Philanthropy*, s. 88.

90 Walter Benjamin, "Theses on the Philosophy of History", *Illuminations*, haz. Hannah Arendt, çev. Harry Zohn (New York: Schocken Books, 1968), s. 260.

tartışmalarının merkezine yerleştiğini görüyoruz.⁹¹ Dolayısıyla, söz konusu kadınlık sorusunu (ya da sorununu), sorunun cevabı modernist, oryantalist, evanjelist, milliyetçi ya da İslamcı çerçeveler içerisinde bambaşka formlara bürünse de, ulus-ötesi bir kadınlık paydası üzerinden düşünöbilmek önem taşır. Bu yaklaşım, metodolojik olarak Benjamin'in mesihî zaman gibi tarih yazımsal kavramları ile angaje olmamızı sağlar ve kadın mücadelesini ilerlemeci bir tavıra hapsetmek yerine geçmişin ve bugünün ortak acıları, fedakarlıkları ve ezilmişlikleri üzerinden coğrafi sınırları alaşağı eden bir yaklaşımla düşünöbilmemizin önünü açar.

Bu noktada, kendilerini doğulu kadınlara modern eğitim ve özgürlüğü getiren meşale taşıyıcıları gibi gören ACG'li misyoner kadınların, Amerikan basınında kadın hakları sorununu gündeme getirirken, Osmanlı-Türk kadınının evli Amerikan kadınından daha özgür olduğu gibi oryantalist klişeleri yerle yeksan eden iddialarla belirebildiklerini görüyoruz.⁹² Bu öyle bir konumlanma ki, Osmanlı-Türk kadınına bir yandan "haremdede kahvesini yudumlayıp sigarasını tütürürken" tasvir edip, öte yandan bu kadının birçok batılı kadının hala edineemediği mülkiyet haklarına yüzyıllardır sahip olduğunu ve "bir bankada kocasına ihtiyacı olmadan kendi parasını çekerken görölebileceğinin" altını çiziyor.⁹³ Lakin misyoner kadınların Müslüman kadınlarının hukuki haklarını övmesinin erkek misyonerleri tedirgin ettiğini görüyoruz. Bu konuda iyi bir örnek olarak karşımıza Mary Mills Patrick'in Müslüman kadınların mülkiyet haklarını anlattığı bir makalesinin sonuna bir düzeltme eki ile müdahale eden rahip Jesse Smith ve makalenin yer aldığı kitabın editörleri çıkıyor. Patrick'in açıklamalarının "gerçeği yansıtmadığını" belirten bu erkek misyoner ağırlıklı grup, Müslüman kadının mülkiyet haklarına sahip olmasının sebebinin bu kadının Hristiyan kadını gibi sağlam bir evlilik müessesesi tarafından korunmaması ve İslam'da evliliği sona erdirmek için erkeğin ağzından çıkan birkaç kelimenin yeterli olacağını itirazını getirmeden duramıyorlar.⁹⁴ Böylelikle, Amerikalı misyoner bir kadın tarafından,

91 Lucy Delap, "The 'Woman Question' and the Origins of Feminism", *The Cambridge History of Nineteenth-Century Political Thought*, haz. Gareth Stedman Jones ve Gregory Claeys (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), s. 319-48. Bu konuda Anglo-Sakon merkezli bir birincil kaynak için, Ellen Key v.dğr., *The Woman Question* (New York: Bonni and Liveright, 1919). Ayrıca dipnot 31.

92 "American Wives Not So Free as Turkish Women", *Leavenworth Times* (Leavenworth, Kansas), 11 Şubat 1908, s. 7. Mary Mills Patrick'le yapılmış mülakat üzerine gazete haberi.

93 Mary Mills Patrick, "The Emancipation of Mohammedan Women", *National Geographic Magazine*, XX (1909), s. 42-43.

94 Mary Mills Patrick, "Among the Educated Women of Turkey", *Daylight in the Harem*, haz. Annie van Sommer ve Samuel E. Zwemer (New York: Fleming H. Revell, 1911), s. 71-90.

Müslüman kadınların sahip olduğu hakları anlatma yoluyla Hristiyan kadınlara yadsınan hakları hatırlatan bir metin, pek şaşırtmayan bir “erkek-açıklamacılığı” örneğiyle daha susturulmuş oluyor.

Amerikalı misyoner kadınların yukarıda örneklerini gördüğümüz algı ve anlatılarıyla angaje olmaya çalışmak, modern kolonyal dünyanın dinamiklerini ve misyonerler ile yerel halklar arasındaki karşılaşmalardaki asimetrik güç ilişkilerini reddetmek anlamına gelmez. Fakat, ulus-ötesi simultane ve de geçmiş acı ve eşitsizliklerden beslenen bir kadın mücadelesini tahayyül etmemize olanak sağlar. Son zamanlarda feminist literatüre eklenen, dünya üzerindeki farklı “feminizmleri” tarihsel olarak ele alıp, bambaşka diyarlar ve dönemlerde yaşamış kadınların hayallerini, kızgınlıklarını ve eylemlerini bir arada düşünerek çözümlenmeye çalışan yeni yaklaşımları görmek heyecan veriyor.⁹⁵ Feminizmi tarihsel olarak batıdan dünyanın diğer bölgelerine “ithal edilen” bir fikir olarak kabul etmek yerine çok bileşenli küresel bir “karşılıklı konuşma” ya da “mozaik” olarak gören bu çalışmaların Osmanlı-Türk feminizmine olan yaklaşımımıza ne gibi katkılar sağlayabileceği üzerine ise incelikle düşünmemiz gerekiyor.⁹⁶

Teorik önerilerin yanı sıra, Osmanlı-Türkiye araştırmacıları için daha somut analiz olasılıkları da mevcut. Örneğin, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin birçok yabancı uyruklu süfrajete ve feminist aktivistle birebir bağlantı içinde olduğunu, hatta Odette Feldmann ve Grace Ellison gibi dünyada kadın hareketlerini yakından takip eden süfrajete muhabirlerin (Feldmann *Berliner Tageblatt*, Ellison ise İngiliz *Times* gazetesi için çalışıyordu) cemiyetin üyeleri arasında yer aldıklarını biliyoruz.⁹⁷ Bu kadınlar cemiyetin yayın organı *Kadınlar Dünyası* için de yazıyorlardı.⁹⁸ *Kadınlar Dünyası* 121. sayısı ile Fransızca bir ek yayımlamaya başlayarak, “Avrupa’daki kız kardeşleriyle karşılıklı diyalog” geliştirmek gayesinde olduğunu ilan etmişti.⁹⁹ Bu hat ve bağlantıların üzerinde düşünmek, Osmanlı-Türk kadın hareketi tarihini uluslararası ve ulus-ötesi kadın mücadelesine eklemeyerek Osmanlı-Türk kadınının son bir buçuk asırdaki dönüşümlerini çok daha

95 Delap, *Feminisms*.

96 Delap, *Feminisms*, özellikle s. 20.

97 Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, s. 85-86.

98 Bkz. Odette Feldmann, “Kadınların Beynelminel İctimaatı”, *Kadınlar Dünyası*, 133, 1 Mart 1330 (14 Mart 1914), s. 3-4; Odette Feldmann, “Feministten Feministe Fark Var”, *Kadınlar Dünyası*, 123, 21 Kanunuevvel 1329 (3 Ocak 1914), s. 3-4; Odette Feldmann, “Çalışan Kadınlar”, *Kadınlar Dünyası*, 120, 30 Teşrinisani 1329 (13 Aralık 1913), s. 4-5.

99 “Deux mots”, *Kadınlar Dünyası (Monde féminin)*, 121, 7-20 Aralık 1913, s. 1.

geniş, kapsayıcı ve dinamik bir zemin üzerinde ele almamızı mümkün kılacaktır. ACG ise bu bağlantılara giriş için önemli kapılardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, bu hatları incelikle takip etmeye girişen Nicole van Os'un Osmanlı kadınları ile uluslararası kadın cemiyetleri arasındaki bağlantıların izlerini sürerken yolunun ACG, Mary Mills Patrick ve Teali-i Nisvan Cemiyeti'ne çıkması tesadüf değildir.¹⁰⁰ Fakat bu bağlantıları takip etmek, uluslararası kadın tarihini batı üzerinden okuyarak, batı dışından bu ağlara giren kadınlara onları eğiten batılı kadınlar üzerinden yaklaşmak anlamına gelmemelidir. Bu sürece analitik yaklaşabilmek için kadın özgürlüğü fikrinin batıdan ya da batılı ağlar üzerinden dünyaya yayıldığı sanısını ve üzerine inşa edilmiş bilgi birikimini kırarak, söz konusu misyonerlerin hangi sosyo-politik yapı ve dinamikler dahilinde Osmanlı-Türk feministleri ile batılı feminist ve süfretler arasında köprü haline dönüşebildiklerini, bu süreçte hikayenin tüm içerenlerinin nasıl ve ne biçimlerde yeniden şekillendiğini ele almak ve sürecin kadınlık ortak paydası üzerinden nasıl değerlendirilebileceğinin üzerine dikkatle düşünmek elzemdir.

Sonuç (ya da) Geride Kalan Notlar

Osmanlı-Türkiye çalışmaları dahilinde genellikle unutulmuş ya da görmezden gelinmiş olsa da ACG tarihi üzerinde dikkatle düşünmek, Osmanlı-Türkiye tarihini çeşitli ulus-ötesi yaklaşım ve tartışmalara açmak, özellikle de kadın tarihi ve sekülerizm konularını yeni yaklaşımlarla ele almak için büyük fırsat sunuyor. Bu bağlamda, ACG Osmanlı-Türk (Müslüman ve gayrimüslim) sekülerizmi ile Amerikan (evanjelik) sekülerizminin kadınlar üzerinden bir araya geldiği bir kurum olarak karşımızda beliriyor. ACG dahilinde şekillenen tarih, Amerikan yüksek eğitiminin sekülerleşmesi ve bu sürecin misyoner eğitim algısını dönüştürmesinden, Osmanlı başkentinde farklı millet ve cemaatlerden ailelerinin kızlarını modern-seküler eğitim almaları amacıyla Amerikalı kadın misyonerlere teslim etmelerine uzanan bir sürecin tarihi. Bu hikâye, Osmanlı-Türkiye tarihçilerine modern sekülerin farklı yön ve gelişimlerini takip edebilecekleri, farklı din ve geleneklerin seküler-liberal eğitim zemininde nasıl bir araya gelip birbirlerini şekillendirdiklerini son dönem Osmanlı'dan cumhuriyete uzanan bir zamansallık içerisinde mercek altına alabilecekleri mükemmel bir örnek sunuyor.

ACG ayrıca, çoğu zaman din değiştirme, irtidad ya da tanassur gibi sınırlı çerçeveler içerisinde ele alınan misyoner-yerel halk karşılaşması tartışmalarını

¹⁰⁰ van Os, "They can breathe freely now", s. 19-20, 22-24, 28-31.

bu içe kapalı alandan çıkarmamıza olasılık tanıyor. Böylece bu süreci modern seküle dönüşme, toplumsal cinsiyet yapılarındaki değişme/dönüşme, seküler Müslüman ve seküler Hristiyan'a geçiş gibi çeşitli analitik olasılıklar dahilinde ele almamızı sağlıyor, bu değişim ve dönüşümlerde ortaya çıkan kesişmeleri, fark ve benzerlikleri, dayanışma, çakışma ve ayrışmaları yeniden düşünmemizi mümkün kılıyor. Bu süreç bizi ACG'deki karşılaşmanın Amerikalı kadın misyonerler, Osmanlı-Türk kadınları, Amerikan ve Osmanlı-Türk eğitim mekanizmaları gibi farklı öğeleri hakkında ve bu karşılaşmanın tüm bu bileşenler üzerinde yaptığı karşılıklı etkiler üzerine düşünmeye davet ediyor.

ACG tarihine analitik bir yaklaşım, kadın misyonerlerin oryantalist olarak okunabilecek ve batı dışı toplumlara gelişme ya da "medeniyet" taşıdıklarına inanan yaklaşımlarının ötesine geçerek, Amerikalı ve Osmanlı-Türk kadınları karşılaşmasını daha derin dinamikler ve kadınlık ortak paydası üzerinden düşünmek için önemli bir fırsat sağlıyor. Bu yeni zemine adım atmak ise Osmanlı-Türk kadın tarihine yepyeni bir gözle yaklaşma fırsatlarını yanında taşıyor. Bu fırsatları değerlendirirken yukarıda detaylarıyla tartıştığımız çoğul feminizm algısı ve kadın tarihini küresel düşünebilme pratiğinin yanı sıra, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı-Türk devlet mekanizmalarının modern devlete geçişte geçirdiği yapısal değişimleri, dolayısıyla modern kadın algı ve eğitiminin şekillenmesinden kadın hakları hareketine kadar uzanan geniş bir yelpazeyi ele almamız gerekir. Bu doğrultuda ACG'yi Osmanlı-Türk kadın eğitim tarihinin içine inceliklerle yerleştirmek gerekir. ACG'yi bu dönemlerde açılan İnas Rüşdiyeleri, Darülmuallimat, İnas Darülfünunu gibi kurumlarla nasıl bir arada düşünebilir, nasıl henüz çok az çalışılmış olan Osmanlı-Türk kadın eğitim kurumları tarihinin içine yerleştirebiliriz? ACG'li kadınların arkalarında bıraktıkları eserlerde sıkça bu kurumlardan sitayişle bahsetmeleri, aralarında en öne çıkan Halide Edip olmak üzere birçok ACG mezununun bu okullarda çalışıyor ya da eğitimlerine devam ediyor olması, ACG tarihini Osmanlı-Türk kadın tarihi dahilinde dikkatle ele almamızı hatırlatan diğer detaylar olarak karşımıza çıkıyor.¹⁰¹

101 Osmanlı kadın eğitimindeki değişimleri, özellikle de İnas Rüşdiyeleri, Darülmuallimat, İnas Darülfünunu gibi kurumları Mary Mills Patrick gibi ACG'li misyoner kadınlardan takip etmek için, Patrick, *Under Five Sultans*, s. 101-102, 304; Patrick, "Among the Educated Women of Turkey", s. 82-89; Ellis ve Palmer, s. 858-62. Bu konuda güncel bir akademik çalışma için, Badegül Eren Aydınlik ve Seyfi Kenan, "Between Men, Time and the State: Education of Girls During the Late Ottoman Empire (1859-1908)", *Paedagogica Historica*, LVII/4 (2021), s. 400-18.

Kısacası, ACG Osmanlı başkentindeki bir kadın eğitim kurumundan hareketle kadınlar üzerine yazılabilecek bir ulus-ötesi tarihin kapılarını aralıyor ve bunu yaparken sekülerizmden, modern eğitim, modern devlet mekanizmaları, makbul vatandaş kurguları ve feminist tarih yazımına kadar açılabilir kapsamlı bir analiz alanı sunuyor. Osmanlı millet yapısının aynası niteliğindeki bir Osmanlı-Türk kadın zümresi ile, onları eğiten, eğitirken eğitilip şekillenen Amerikalı misyoner kadınların bir araya geldiği, bu sebeple öğretmen öğrenci rolüne değişken ve yeniden var eden bir dinamik dahilinde yaklaşılması gereken bir kurum olan ACG, hem Osmanlı-Türk hem de Amerikan kadın tarihi için yepyeni tarih yazımsal olasılıkları içinde barındırıyor. Osmanlı-Türkiye tarihçilerinin bu olasılıkları değerlendirmeleri için şimdilik arşivin tozlu kutu ve rafları arasında yeniden hatırlanıp keşfedilmeyi bekliyor.

Fazla Dünyevi Temayüller: (İstanbul) Amerikan Kız Koleji, Misyoner-Süfrajeter ve Osmanlı-Türk Kadın Hareketi Üzerine Notlar

Öz ■ Bu makale, bir Amerikan Protestan misyoner girişimi olmasına rağmen, dönemin üst düzey akademik standartlarını yakalama arzusu ve karşılaştığı yerel talepler doğrultusunda hızla sekülerleşen (İstanbul) Amerikan Kız Koleji'ne odaklanıyor. Sekülerizmi tekil yerine çoğul ve epistemik bir kategori olarak ele alan çalışma, bu bağlamda koleje XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başında Amerikan sekülerizmi ile Osmanlı-Türk sekülerizmi karşılaşmasında şekillenen bir kurum olarak yaklaşıyor. Makale ayrıca aynı dönemde kolejin nasıl ve ne şekillerde Amerikan misyoner süfrajeter kadınlar ile Osmanlı-Türk kadın hareketinin kesişme noktası haline geldiğini takip ediyor. Genelgeçer “kadın özgürleşmesi” ve kolejin bu süreçteki rolü söylemine mesafeli yaklaşan makale, Amerikalı misyoner kadınlar ile Osmanlı-Türk kadınları karşılaşmasının, ilerlemeci ya da oryantalist bir tavır yerine, nasıl çoğulcu ve ulus-ötesi bir yaklaşımla kadınlık ortak paydası üzerinden düşünülebileceğini ve böyle bir yaklaşımın Osmanlı-Türk kadın tarih yazımı için ne gibi yeni olasılıklar sunabileceğini ele alıyor.

Anahtar kelimeler: İstanbul Amerikan Kız Koleji, Amerikan Protestan Misyonları, Osmanlı-Türk Kadın Hareketi, Feminizm, Sekülerizm.

Bibliyografya

Arşiv Kaynakları

- American College for Girls Records*. Rare Book and Manuscript Library, Columbia University, New York, New York.
- Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji Arşivleri*. Amerikan Robert Lisesi, Arnavutköy, İstanbul.
- Marion Talbot Papers*. Special Collections Research Center, University of Chicago Library, Chicago, Illinois.
- Ellis Papers*. Mount Holyoke College Archives and Special Collections, South Hadley, Massachusetts.

Yayımlanmış Birincil Kaynaklar

- [Adivar], Halidé Edib: *Memoirs of Halidé Edib*, New York: The Century Co. 1926.
- American College for Girls in Constantinople: *Act of Incorporation and Constitution and By-Laws*, Boston: Frank Wood 1901.
- American College for Girls in Constantinople: *The President's Report to the Board of Trustees for the Year 1900-1901*, Gloucester: John Bellows 1901.
- American College for Girls at Constantinople: *Answer of the Trustees to the Statement by the Faculty, Dated March 15, 1893*, Boston: Frank Wood 1893.
- Brown, Demetra Vaka: *Haremlik: Some Pages from the Life of Turkish Women*, Boston: Houghton Mifflin 1909.
- [Çerkeşşeyhizade] Halil Hamid (haz.): *İslamiyet'te Feminizm yahut Alem-i Nisvanda Musavat-ı Tamme*, İstanbul: Kiteum Matbaası 1910.
- Çiçekler, Mustafa ve Fatih Andı (haz.): *Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908): Seçki*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.
- Ellis, Ellen Deborah ve Florence Palmer: "The Feminist Movement in Turkey", *Contemporary Review*, 105 (Ocak-Haziran 1914), s. 857-64.
- Harper, Ida Husted (haz.): *History of Woman Suffrage*, Cilt V, 1900-1920, New York: National American Woman Suffrage Association 1922.
- Jenkins, Hester Donaldson: *An Educational Ambassador to the Near East: The Story of Mary Mills Patrick and an American College in the Orient*, New York: Fleming H. Revell 1925.
- Jenkins, Hester Donaldson: *Behind Turkish Lattices: The Story of a Turkish Woman's Life*, Philadelphia: J. B. Lippincott; ve Londra: Chatto & Windus 1911.
- Key, Ellen, v.dğr., T. R. Smith (haz.): *The Woman Question*, New York: Bonni and Live-right 1919.

- Patrick, Mary Mills: *A Bosphorus Adventure: Istanbul (Constantinople) Woman's College, 1871-1924*, Stanford: Stanford University Press 1934.
- Patrick, Mary Mills: *Under Five Sultans*, New York: The Century Co. 1929.
- Patrick, Mary Mills: "Among the Educated Women of Turkey", *Daylight in the Harem*, haz. Annie van Sommer ve Samuel E. Zwemer, New York: Fleming H. Revell 1911, s. 71-90.
- Patrick, Mary Mills: "The Emancipation of Mohammedan Women", *National Geographic Magazine*, XX (1909), s. 42-66.
- Telford, Emma Paddock: "The American College for Girls at Constantinople", *New England Magazine*, XVIII, 1 (March 1898), s. 10-19.
- [Tepedelengil], Nezihe Muhiddin: *Türk Kadını*, İstanbul: Nümune Matbaası 1931.

Gazete ve Mecmualar

- Berkshire Evening Eagle* (Pittsfield, Massachusetts), 11 Ağustos 1928
- Brooklyn Daily Eagle* (Brooklyn, New York), 6 Nisan 1924
- Chicago Tribune* (Chicago, Illinois) 9 Mayıs 1902
- Contemporary Review* 105 (Ocak-Haziran 1914)
- Evening Star* (Washington, D.C.), 18 February 1902; 29 Aralık 1908
- Kadınlar Dünyası* 71 (13 Haziran 1329 [26 Haziran 1913]); 120 (30 Teşrinisani 1329 [13 Aralık 1913]); 121 (7 Teşrinisani 1329 [7 Aralık 1913]); 123 (21 Kanunuevvel 1329 [3 Ocak 1914]); 133 (1 Mart 1330 [14 Mart 1914])
- Kansas City Star* (Kansas City, Missouri), 7 Mayıs 1924
- Leavenworth Times* (Leavenworth, Kansas), 11 Şubat 1908
- Life and Light for Heathen Women*, II, 8 (Aralık 1872)
- Lima Republican-Gazette* (Lima, Ohio), 12 Aralık 1916
- Los Angeles Evening Express* (Los Angeles, California), 26 Mayıs 1922
- National Geographic Magazine* XX (1909)
- New England Magazine* XVIII, 1 (March 1898)
- New York Times* (New York, New York), 1 Mayıs 1902; 20 Haziran 1927
- News-Journal* (Lancaster, Pennsylvania), 13 Mayıs 1909
- Perth Amboy Evening News* (Perth Amboy, New Jersey), 1 Nisan 1909
- The Orient* (Bible House, Constantinople) 35, 14 Aralık 1910

İkincil Kaynaklar

- Asad, Talal: *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford: Stanford University Press 2003.
- Asad, Talal: “Comments on Conversion”, *Conversion to Modernities: The Globalization of Modernity*, haz. Peter van der Veer, New York: Routledge 1996, s. 263-73.
- Aydınlık, Badegül Eren ve Seyfi Kenan: “Between Men, Time and the State: Education of Girls During the Late Ottoman Empire (1859–1908)”, *Paedagogica Historica*, LVII/4 (2021), s. 400-18.
- Baron, Beth: *The Orphan Scandal: Christian Missionaries and the Rise of the Muslim Brotherhood*, Stanford: Stanford University Press 2014.
- Bayly, C. A. v.dğr.: “AHR Conversation: On Transnational History”, *American Historical Review*, CXI/5 (2006), s. 1441–64.
- Benjamin, Walter: “Theses on the Philosophy of History”, *Illuminations*, haz. Hannah Arendt çev. Harry Zohn, New York: Schocken Books 1968, s. 253-64.
- Cott, Nancy: *The Grounding of Modern Feminism*, New Haven: Yale University Press 1986.
- Çakır, Serpil: *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis 1994.
- Daniel, Robert L.: *American Philanthropy in the Near East: 1820-1960*, Athens: Ohio University Press 1970.
- Delap, Lucy: *Feminisms: A Global History*, Chicago: University of Chicago Press 2020.
- Demirdirek, Aynur: *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, İstanbul: İmge 1993.
- Deringil, Selim: *Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876–1909*, Londra: I.B. Tauris 1999.
- Durakbaşa, Ayşe: *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim 2000.
- Evered, Emine Ö.: *Empire and Education Under the Ottomans: Politics, Reform and Resistance from the Tanzimat to the Young Turks*, Londra: I.B. Tauris 2012.
- Fincancı, May: *The Story of Robert College Old and New: 1863-1982*, İstanbul: Redhouse 1983.
- Fortna, Benjamin C.: *Imperial Classroom: Islam, the State, and Education in the Late Ottoman Empire*, Oxford: Oxford University Press 2002.
- Freely, John: *A Bridge of Culture: Robert College-Boğaziçi University*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi 2009.
- Goffman, Carolyn: “From Religious to American Proselytism: Mary Mills Patrick and the “Sanctification of the Intellect””, *American Missionaries and the Middle East*, haz. Mehmet Ali Doğan and Heather J. Sharkey, Salt Lake City: University of Utah Press 2011, s. 84-121.

- Goffman, Carolyn: "Masking the Mission: Cultural Conversion at the American College for Girls", *Altruism and Imperialism: Western Cultural and Religious Missions in the Middle East*, haz. E. H. Tejirian ve R. S. Simon, New York: Middle East Institute, Columbia University 2002, s. 88-119.
- Grabill, Joseph L.: *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1971.
- Jakobsen Janet R. ve Ann Pellegrini (haz.): *Secularisms*, Durham: Duke University Press 2008.
- Kahlenberg, Caroline: "'The Gospel of Health': American Missionaries and the Transformation of Ottoman/Turkish Women's Bodies, 1890-1932", *Gender & History*, XXVIII/1 (2016), s. 150-76.
- Kocabaşoğlu, Uygur: *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul: İmge 2000.
- Makdisi, Ussama: *Artillery of Heaven: American Missionaries and the Failed Conversion of the Middle East*, Ithaca: Cornell University Press 2008.
- Makdisi, Ussama: "Reclaiming the Land of the Bible: Missionaries, Secularism, and Evangelical Modernity", *American Historical Review*, CII/3 (1997), s. 680-713.
- Marsden, George M.: *The Soul of the American University: From Protestant Establishment to Established Nonbelief*, Oxford: Oxford University Press 1994.
- Najmabadi, Afsaneh: "Veiled Bodies-Unveiled Discourses", *Feminist Studies*, XIX/3 (1993), s. 487-518.
- Offen, Karen: "Defining Feminism: A Comparative Approach", *Signs*, XIV/1 (1989), s. 119-157.
- Offen, Karen: "Sur l'origine des mots 'féminisme' et 'féministe'", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, XXXIV/3 (1987), s. 492-96.
- Porterfield, Amanda: *Mary Lyon and the Mount Holyoke Missionaries*, Oxford: Oxford University Press 1997.
- Reeves-Ellington, Barbara: "Constantinople Woman's College: Constructing Gendered, Religious, and Political Identities in an American Institution in the Late Ottoman Empire", *Women's History Review*, XXIV/1 (2015), s. 53-71.
- Reeves-Ellington, Barbara: *Domestic Frontiers: Gender, Reform, and American Interventions in the Ottoman Balkans and the Near East*, Amherst: University of Massachusetts Press 2013.
- Reuben, Julie A.: *The Making of the Modern University: Intellectual Transformation and the Marginalization of Morality*, Chicago: University of Chicago Press 1996.
- Robert, Dana L.: *American Women in Mission: A Social History of Their Thought and Practice*, Macon: Mercer University Press 1998.

- Rogan, Eugene L.: *Frontiers of the State in the Late Ottoman Empire*, Cambridge: Cambridge University Press 1999.
- Rosenberg, Rosalind: *Beyond Separate Spheres: Intellectual Roots of Modern Feminism*, New Haven: Yale University Press 1982.
- Sharkey, Heather J.: *American Evangelicals in Egypt*, Princeton: Princeton University Press 2015.
- Sirman, Nükhet: "Feminism in Turkey: A Short History", *New Perspectives on Turkey*, III (1989), s. 1-34.
- Smith, Bonnie G. (haz.): *The Oxford Encyclopedia of Women in World History*, Oxford: Oxford University Press 2008.
- Somel, Selçuk Akşin: *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908): İslamlaşma, Otok-rasi ve Disiplin*, çev. Osman Yener, İstanbul: İletişim 2010.
- Soyubol, Kutluğhan: "In Search for Perfection: Neo-spiritualism, Islamic Mysticism, and Secularism in Turkey", *Modern Intellectual History*, XVIII/1 (2021), s. 70-94.
- Stone, Frank Andrews: *Academies for Anatolia*, San Francisco: Caddo Gap Press, 2006.
- Ülke, Recep: *İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi: Kız ve Erkek Kısımları*, İstanbul: Yeni Matbaa 1956.
- van Os, Nicole A.N.M.: "'They can breathe freely now': The International Council of Women and Ottoman Muslim Women (1893-1920s)", *Journal of Women's History*, XXVIII/3 (2016), s. 17-40.
- Yücel, İdris: "Yabancı Okullar ve Kültürel Milliyetçilik: Bursa Amerikan Kız Koleji Tanas-sur Hadisesi (1928)", *Bellekten*, LXXX (2016), s. 307-28.
- Zihnioğlu, Yaprak: *Kadımsız İnkılap: Nezihce Muhiddin, Kadımlar Fırkası, Kadın Birliğı*, İstanbul: Metis 2003.